

källan

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

SLS

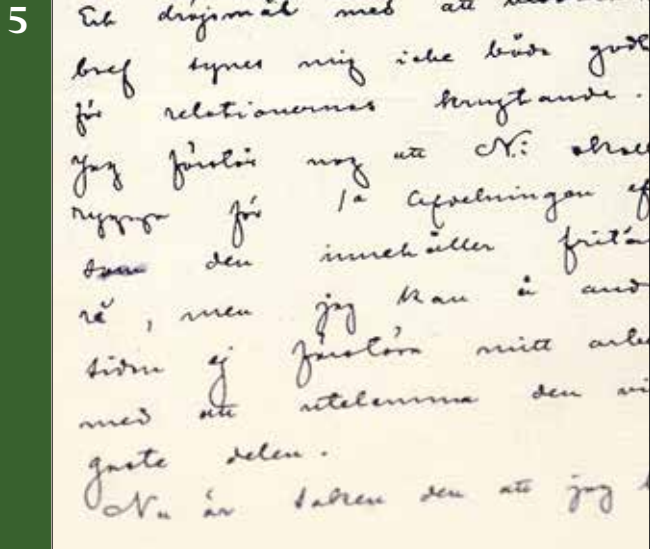
2 / 2 0 2 3

*Malin
Stengård
granskar
en historisk
turistattraktion*

Arkivarier
med makt

Dialektordboken är räddad! • Så hälsar vi på varandra

INNEHÅLL

- 1 Ledare
- 5 Guldkorn ur arkivet
- 6 Kulturarvet goes digital
- 9 Kriget lockade turister till Bomarsund
- 12 Storsatsning på nationellt värdefullt material
- 14 Makt över arkiven är makt över historieskrivningen
- 18 De synar barnlitteraturkritiken
- 22 Nu kan stora dialektordboken ros i hamn
- 25 När AI petar i vårt förflutna
- 26 Hej hej eller sidu morjens!
- 30 Gemenskap, applåder och skaparglädje
- 32 Allt ljus på forskningen
- 34 Stor kunskap i litet format
- 39 Fem frågor till Anna Perälä
- 40 Nytt ur SLS utgivning

källan

Källan. Svenska litteratursällskapet informerar 2/2023 (30:e årgången).
Utgivare: Svenska litteratursällskapet i Finland, PB 158, 00171 Helsingfors.
www.sls.fi, tfn 09 618 777, e-post: info@sls.fi

Ansvarig redaktör: Marika Mäklin. **Redaktörer:** Malin Bredbacka-Grahn, Nora Ervalahti, Hedvig Rask, Emma Tuominen. **Övriga redaktionsmedlemmar:** Patricia Berg, Nina Edgren-Henrichson, Christer Kuvaja, Kristina Linnovaara, Jonas Lång. **Layout:** Antti Pokela. **Tryck:** Nord Print Ab 2023. Tryckt i EU. ISSN-L 1237-8356. ISSN (print) 1237-8356. ISSN (online) 2242-6787.

Omslag: Foto: Jennifer Granqvist. **Arkivbildernas signum:** s. 5 SLSA 1411, s. 17 SLSA 1374, s. 30 SLS 2374, s. 31 (nedan) SLS 2374

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Anna Slotte

Lyssna på lärarna

DEN HÄR HÖSTEN har jag haft förmånen att starta upp ett nytt forskningsprojekt som engagerar så gott som alla lektorer vid den svenskspråkiga klasslärarutbildningen vid Helsingfors universitet. Men också personer som vanligtvis inte jobbar med forskning deltar – under det kommande året kommer vi nämligen att arbeta tätt med både lärare och klasser i våra partnerskolor och med pedagogikstudenter som aktivt kommer att dela vardagen i klassrummen. I det här projektet kommer lärarna att vara aktiva medforskare.

Mot bakgrund av iakttagelser, identifierade behov och intresse att förstå och vidareutveckla möts lärare, forskare och studenter, i rollen som forskningsassistenter, i regelbundna samtal. Tillsammans fördjupar vi oss i olika fenomen som är relevanta för dagens klassrum, till exempel trygga klassrumssamtal, tillgänglighet och samarbete inom konstundervisning och språkstärkande arbete i en digitaliserad undervisning. De olika fenomenen är alla relaterade till fokusområdena för de svenskspråkiga pedagogiska utbildningarna vid mitt universitet: mångfald, flerspråkighet och social rättvisa.

Den svenskspråkiga klasslärarutbildningen vid Helsingfors universitet är fortfarande ny, vi är nu inne på vårt sjunde läsår, och det är första gången vi universitetslektorer samarbetar inom ramen för ett forskningsprojekt i den här omfattningen – här möts inriktningar mot språk, konst, samhällslära, specialpedagogik, filosofiska samtal med barn, digital litteracitet och svenska som andraspråk.

Och framför allt – vi ger mycket utrymme för att lyssna på lärarna för att tillsammans bättre förstå vad som händer i klassrummen och för att pröva nya ingångar och metoder. Studenterna, som under hela detta läsår mer eller mindre varje vecka kommer att finnas i klassrummen, är absolut nödvändiga parter i det gemensamma arbetet mot ny kunskap. Även om projektet initierats från universitetet och bygger på existerande forskning, betonar vi särskilt det gemensamma: nödvändigheten av att lyssna och verkligen ta in varandras erfarenheter, innebörden av att lära sig tillsammans.

Det finns många likheter mellan vår forskning i skolorna och den verksamhet som SLS bedriver. Även på SLS är vi intresserade av människors erfarenheter och uttryck inom olika områden och under olika tider. Vi förvaltar, möjliggör och bearbetar, vi träffas för att lyssna till varandra, vi bygger och delar kunskap via publikationer och öppna seminarier för både forskare och lärare. Med forskningen som bas strävar vi efter att vara lyhörda, vidga det gemensamma rummet och skapa möjligheter till möten för att tillsammans förstå mera. ●

”Tillsammans fördjupar vi oss i olika fenomen som är relevanta för dagens klassrum.”

Anna Slotte är docent och äldre universitetslektor vid den svenskspråkiga lärarutbildningen vid Helsingfors universitet, och medlem av SLS vetenskapliga råd. Foto: Frida Lönnroos

Paciuspriset till Tomi Mäkelä

Fredrik Pacius-priset 2023 gick till professor Tomi Mäkelä för hans musikkforskning. Enligt prismotiveringen har Mäkelä bidragit till att omvärdera det finländska musikkarvet och placera det i dess nordeuropeiska kontext.

Tomi Mäkelä verkar som professor i Tyskland sedan 1995 och är för tillfället anställd vid Martin Luther-universitetet Halle-Wittenberg. Till hans forskningsämnen hör musikteori, estetik och framför allt musikhistoria med flera verk om finländska kompositörer, bland andra Jean Sibelius, Fredrik Pacius och Kaija Saariaho.

Mäkelä ledde SLS utgivningsprojekt kring Fredrik Pacius brev och dagböcker, som utgynnade i boken *Fredrik Pacius, kompositör i Finland* (2009).

SLS delar årligen ut Paciuspriset ur Fredrik Pacius minnesfond till en person som främjar Finlands musikkliv i Pacius anda. Prissumman är 15 000 euro. ●

Foto: Frida Lönnefors

Zacharias Topelius Skrifter prisbelönades

Undervisnings- och kulturministeriet belönade i september Zacharias Topelius Skrifter med statens pris för informationsspridning. Den digitala textkritiska utgåvan som blev klar i fjol presenterar Topelius rika författarskap för såväl forskare som en bredare publik.

Prismotiveringen lyfter fram det banbrytande i Zacharias Topelius Skrifter: "När projektet inleddes fanns det inga motsvarande digitala publikationer i de nordiska länderna, så de tekniska lös-

ningarna utvecklades inom projektet och skapade i sin tur ny praxis för digitala editeringar som förebild för andra. Hela projektet grundar sig på ett omfattande och ambitiöst samarbete mellan olika aktörer."

Zacharias Topelius Skrifter har totalt engagerat 43 redaktörer under 18 års tid. Slutresultatet omfattar 23 delar, varav 12 också finns som tryckta böcker. ●

Magdalena Lönnroth utvecklar SLS hållbarhetsrapportering

Visste du att SLS sedan två år tillbaka ger ut en årlig hållbarhetsrapport? Rapporten belyser arbetet med ansvarsfullt placering och hållbarhet i verksamheten.

SLS chef för hållbar placering Magdalena Lönnroth, som inledde sitt arbete i våras, håller numera i hållbarhetsrapporteringen. Målsättningen är att ge en tydlig och lättförståelig bild av det hållbarhetsarbete som SLS gör, både i den egna verksamheten och i investeringar.

– Det är viktigt att följa upp utvecklingen av hållbarhet över tid. Vi har nu flera år av statistik för olika hållbarhetsmätare i vår placeringsportfölj och tillgången till data utvecklas kontinuerligt, säger Lönnroth.

Hållbarhetsrapporten för 2023 utkommer i april 2024. Du kan även läsa tidigare hållbarhetsrapporter på sls.fi.

Foto: Jan Ahlstedt

Foto: Annukka Partanen

Miljöpriset Blå globen till skapare av pantsystem för matförpackningar

Engångsförpackningar för mat är en av världens stora miljöbovar som skapar enorma mängder avfall. Miljöpriset Blå globen på 100 000 euro gick i år till grundarna av företaget Kamupak: lida Miettinen, Eero Heikkinen och Karri Lehtonen. De har skapat ett koncept med hållbara kärl för hämtmat som rör sig mellan restauranger och kunder genom en digital pant. Därmed minskar behovet av engångsförpackningar på restauranger och kunderna erbjuds ett miljövänligare sätt att beställa hem mat.

Miljöpriset Blå globen delas ut årligen. Priset finansieras till lika delar av Tiina och Antti Herlins stiftelse, Maj och Tor Nesslings stiftelse och SLS. Pristagarna ska ha utvecklat skalbara eller reproducerbara innovationer som bidrar till att tackla miljökrisen. Priset delas ut till finländska organisationer, företag, föreningar, forskargrupper eller enskilda personer.

FYRA FORSKNINGSPROJEKT DELAR PÅ 2,1 MILJONER EURO

Parbildning mellan immigranter och infödda finländare, musikliv i Paris och Åbo, småstadsnätverk vid svenska rikets östgräns under stormaktstiden och diskussioner om konst är ämnena för de fyra nya forskningsprojekt som får dela på sammanlagt 2,1 miljoner euro i SLS utdelning av projektmedel i år.

Samhällsvetare med inriktning på demografi vid Åbo Akademi fick 600 000 euro för ett projekt om hur Finland formas genom parbildning mellan immigranter och infödda finländare. Forskarna använder registerdata och fokuserar på hur svensk- respektive finskspråkiga personer bildar par med utrikesfödda, om de får barn och enligt vilket språk barnen registreras. Forskarna presenterar också en

prognos för befolkningens framtida struktur i Finland.

Historiker vid Åbo universitet beviljades 600 000 euro för ett projekt om Åbo och Paris som musik- och teaterstäder. De jämför den musikedramatiska repertoaren i de båda städerna 1790–1840. Genom att särskilt undersöka den borgerliga genren *opéra-comique* granskar forskarna hur repertoaren återspeglade uppfattningar om samhälle, medborgarskap och moral och hur musik- och teaterlivet bidrog till uppkomsten av en borgerlig offentlighet.

Ett projekt vid Östra Finlands universitet beviljades 394 000 euro för att studera nätverk och maktstrukturer i fem småstäder vid det svenska rikets östgräns i slutet av 1600-talet. Forskarna undersöker

växelverkan inom och mellan Nyen, Kexholm, Sordavala, Brahea och Kajana och städernas kontakter med andra orter i det svenska väldet och Ryssland. Projektet har ett mikrohistoriskt perspektiv och analyserar handskriftsmaterial med digitala metoder.

Språkvetare vid Helsingfors universitet beviljades 512 000 euro för ett projekt om samtal om bildkonst. De studerar social interaktion och språklig kompetens i samtal om bildkonst hos dels andraspråkstalare i svenska, dels svenskspråkiga finländare. Undersökningen görs utifrån gruppsamtal där deltagarna diskuterar utvalda konstverk. Projektet fyller en kunskapslucka inom forskningen om interaktion på svenska som andra språk. ●

Glada miner på Tollanderpristagarnas lunch

SLS bjuder årligen de författare och forskare som mottagit Karl Emil Tollanders pris på lunch. I år träffades man i Helsingfors och stämningen var som vanligt gemytlig.

På bilden, bakre raden från vänster: Robert Åsbacka, Fredrik Lång, Kjell Westö och Johan Bargum. Andra raden, från vänster: Gustav Björkstrand, Merete Mazzarella, Bengt Ahlfors, Rainer

Knapas samt Didrik Tollander som representerar donatorsläkten. Främre raden, från vänster: Tuva Korsström, SLS vice ordförande Mona Forsskåhl och Ulla-Lena Lundberg.

SLS delar årligen ut Karl Emil Tollanders pris på 45 000 euro den 5 februari. Priset ges för ett skönlitterärt eller vetenskapligt livsverk. ●

Frustrerad författare till förtegen förläggare

En irriterad August Strindberg vill få besked – och femhundra mark, genast.

"Ert dröjsmål med att besvara mitt bref synes mig icke båda godt för relationernas knytande. Jag förstår nog att Ni skall rygga för 1:a Afdelningen efter som den innehåller fritänkeri, men jag kan å andra sidan ej förstöra mitt arbete med att utelenna den viktigaste delen."

Så börjar ett brev från författaren August Strindberg, skrivet i Eichbühl den 8 juli 1887, till förläggaren Werner Söderström i Borgå. Brevet hittades bland Söderströms yrkeskorrespondens, som ingår i Tore och Herdis Modeens arkiv. Tore Modeens (1929–2007) mor Elsa Modeen (f. Söderström), var dotter till förläggaren, och därmed ingår det även handlingar med anknytning till honom och förlaget WSOY i arkivet.

"För att få någon säkerhet att ni verkligen tar arbetet och ej uppehåller mig i onödan, ber jag er betala genast 500 mark", skriver Strindberg lite surt. Tydligt har förläggaren med sin tystnad irriterat Strindberg. Verket i fråga var *Bland franska bönder*, som utgavs 1889 av Bonnier i Stockholm. ●

Nelly Laitinen är förste arkivarie vid SLS.

H. den W. Söderström
Borgå.

Ett dröjsmål med att besvara
bref synes mig icke båda godt
för relationernas knytande.
Jag förstår nog att Ni skall
rygga för 1:a Afdelningen af
som den innehåller fritän-
ke, men jag kan å and-
sidan ej förstöra mitt arbete
med att utelenna den vi-
gigaste delen.
Att är säkert den att jag

Strindbergs brev

Att brevet klassificerats som betydelsefullt, kanske av Werner Söderström själv, framgår av att det har placerats separat i ett kuvert med påskriften "Strindbergs brev". Foto: Thomas Weckström

VERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIO
BULEVARDI 13, HELSINKI

Kulturarärvet goes digital

Säg arkiv och de flesta av oss tänker på handskrivna brev, gamla fotografier och handlingar i mappar bevarade för eftervärlden. Men hur arkiverar man e-post, inlägg på sociala medier och skrivprocesser som skapats digitalt? Born digital stavas utmaningen som heter duga för arkiven.

Text: Susanna Landor

DET SKA GENAST SÄGAS att det är lite knepigt att hitta ett smidigt begrepp på svenska för den engelska termen born digital-material. En del talar om digitalt fött material, andra säger digitalt skapat material eller skärmbaserat innehåll.

Det handlar om text, bild, rörlig bild och ljud som i dag lagras på till exempel usb-stickor, minneskort, externa hårddiskor, i molntjänster eller som e-post. Blickar vi lite längre tillbaka finns det ofta sparad på diskett, cd eller dvd.

Vad innebär det för arkiven när de ska börja ta emot material som framställts digitalt och som ska bevaras digitalt?

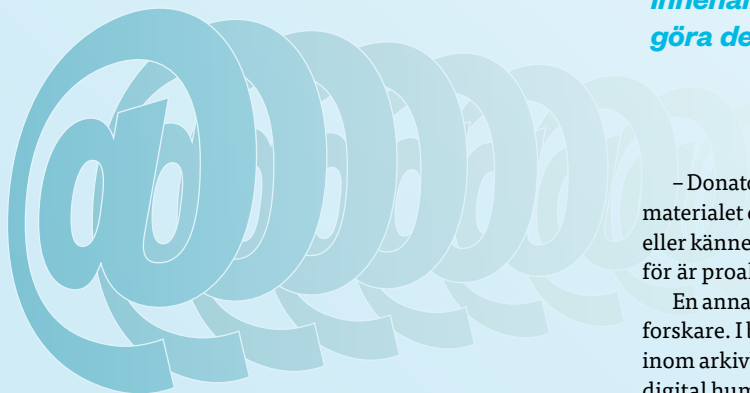
Material med många utmaningar

SLS och Finska litteratursällskapet (SKS) kartlade tillsammans i två omgångar, 2015 och 2020, vilket slags digitalt material författare skapar, vilka verktyg, program, filer och format de använder och hur materialet hanteras och sparas. Tanken var att sedan kunna planera och dra upp riktlinjer för mottagandet och hanteringen av digitalt material, berättar **Maria Miinalainen**, arkivare på SLS. Hon arbetar med donationer och hybridarkiv som består av både traditionella pappershandlingar och digitala filer.

En av de största utmaningarna är att över huvud taget få in detta slags material till arkivet.

– Vid förhandlingar om en överlåtelse av material till arkivet kartläggs innehållet och som med allt material kollas frågor om upphovsrätt, äganderätt och personskydd i samband med donationen. Även juridiska och etiska frågor kan kräva ställningstaganden, säger Miinalainen.

”Om någon donerar 50 000 filer till ett arkiv – vet hen vad filerna innehåller och är hen redo att göra dem åtkomliga för alla?”

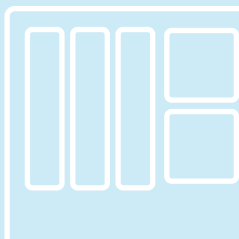
Maria Miinalainen har hand om digitalt material i SLS arkiv. Här med forskaren Gábor Palkó från Budapest som föreläste om e-post som digitalt kulturarv på symposiet i Helsingfors. Foto: Frida Lönnroos

– Donatorn har kanske inte heller längre tillgång till materialet eller möjlighet att gå igenom det på förhand eller känner kanske inte till det exakta innehållet. Därför är proaktivitet i donationsskedet extremt viktigt.

En annan fråga är hur materialet blir tillgängligt för forskare. I början av oktober samlades därför experter inom arkivbranschen och forskare inom litteratur och digital humaniora till ett symposium i Helsingfors för att diskutera gemensam problematik, ta del av aktuell forskning och få en inblick i framtida forskningsfrågor. Det var den första sammankomsten som ordnades kring detta tema i Finland.

Hur ska till exempel en författare veta när det är rätt tid att skänka en hårddisk till arkivet? Vad händer med den digitala kvarlåtenskapen, som konton på sociala medier, när donatorn avlider? Hur gör den

"Vi talar om ett omfångsrikt material som samtidigt är ett fotografi av dagens kultur, en ögonblicksbild."

som använt en molntjänst om leverantören avslutat sin verksamhet?

Det finns också mycket teknisk metadata som kan gå förlorad. En del forskare är särskilt intresserade av råmaterialet, till exempel en skivavbild av materialet, det vill säga en komprimerad kopia av innehållet på en hårddisk eller i en mapp.

Emmanuela Carbé, digital arkivarie och professor i modern filologi vid universitetet i Siena, lyfte speciellt fram etiska frågor som kan uppstå i arbetet med litterära born digital-arkiv.

– I dag är människor vana att dela med sig av sitt privatliv på Facebook och Instagram. Men om någon donerar 50 000 filer till ett arkiv – vet hen vad filerna innehåller och är hen redo att göra dem åtkomliga för alla?

Enligt Carbé är kärnfrågan för minnesinstitutionerna vad de borde bevara för framtiden.

– Vi talar om ett omfångsrikt material som samtidigt är ett fotografi av dagens kultur, en ögonblicksbild. Genom att bevara materialet och göra det tillgängligt formar vi vårt kulturella arv för kommande generationer.

Vårda relationen till donatorn

En föregångare inom området är British Library, Storbritanniens nationalbibliotek, som i dag förfogar över 40 enskilda digitala arkiv med namn som författaren

Hanif Kureishi, poeten **Wendy Cope** och evolutionsbiologen **John Maynard Smith**. Arkiven upptar 4 terabyte av lagringskapacitet och omfattar främst disketter, hårddiskivor och usb-minnen.

Arkivansvariga **Callum McKean** sticker inte under stol med att det är resurskrävande att ta emot, bevara, katalogisera och tillgängliggöra born digital-materialet.

– Vi behöver mer samarbete mellan olika aktörer, mer kompetensutveckling för personalen och större synlighet för att göra folk mer medvetna om de digitala arkivens möjligheter.

Han understryker också vikten av att den mottagande organisationen skapar goda relationer till potentiella donatorer.

– Allt bygger på ett förtroende mellan biblioteket och donatorn. Donatorn är till exempel välkommen att besöka vårt arkiv för att se att materialet är i tryggt förvar, säger McKean.

Maria Miinalainen på SLS är inne på samma linje.

– Råd och anvisningar till potentiella donatorer behövs i allt högre grad. Innehåll på föråldrade lagringsmedier borde överföras till nyare, läsbara och användbara format så att viktigt innehåll inte glöms bort eller går förlorat. Det krävs åtgärder för att stora delar av dagens kulturarv inte ska försvinna. Allt behöver inte överlätas till arkivet på en gång utan donatorerna kan portionera ut materialet i omgångar, påminner hon. ●

Symposiet i Helsingfors ordnades den 4–5 oktober av arkivforskningsnätverket ARNE vid Helsingfors universitet tillsammans med Finska Litteratursällskapet och SLS.

KRIGET LOCKADE TURISTER TILL BOMARSUND

Bara en knapp vecka efter slaget vid Bomarsund sommaren 1854 var det möjligt att åka på en lustresa från Stockholm till Åland. Fästningen blev ett turistmål innan krutdammet hann lägga sig och är populärt än i dag. SLS nämndforskare Malin Stengård vill ta reda på hur ett kulturarvs betydelse förändras genom åren.

Text: Michaela von Kügelgen

Oswald Walters Brierlys färglitografi från 1855 återger hur de engelska styrkorna angriper det bombskadade Bomarsund. I förgrunden Notviks-tornet och i bakgrunden Prästötornet. Foto: Helsingfors stadsmuseum

BOMARSUNDS FÄSTNING på Åland blev ett turistmål för nästan 170 år sedan när fästningen sprängdes av britter och fransmän under Krimkriget.

– Engelska lorder var de första turisterna. Det finns beskrivningar av hur de kom dit med egna båtar, minglade runt med den brittiska militären, sköt prick på de ryska soldaterna och befästningarna och åt soldaternas skorpor. Det var som ett bisarrt nöjesfält, berättar **Malin Stengård**.

Sedan oktober 2022 är hon forskare vid SLS och forskar i kulturarv som turistattraktion.

Enligt Stengård beskrevs Krimkriget som ett slags teater i tidningarna. Det var nu världen fick ta del av de första krigskorrespondenternas rapporter.

– Människor kunde sitta hemma med en karta och följa med kriget, likt officerare som står vid en höjd och överblickar slagfältet, förklarar Stengård.

Allmänheten ville se händelserna med egna ögon. På kaféer och restauranger i Stockholm ställde man ut panoramamålningar som beskrev händelseförloppet. Det fanns även reliefer som uppdaterades efterhand.

– Knappt en vecka efter slaget i augusti 1854 avgick det ångbåtar för lustresande från Stockholm med destination Bomarsund. Besökarna plockade med sig souvenirer såsom trasiga vapen och kulor, och umgicks med den franska och brittiska militären.

Sedan bröt en koleraepidemi ut och satte stopp för nöjesfärderna till Bomarsund.

Gotland föll bort

Tanken att forska i kulturarv som turistattraktion föddes när Malin Stengård arbetade på Gotlands museum i Visby. Då väcktes frågan om vilka förväntningar

turister egentligen har när de kommer till en plats. Till en början hade hon ambitionen att jämföra Åland och Gotland.

– Men när jag började arbeta med Bomarsund visade det sig att det fanns hur mycket material som helst, så Gotland försvann ur projektet, säger Stengård.

Än i dag är Bomarsund en av de mest besökta turistattraktionerna på Åland.

– Det var Ålands största byggnadsverk innan bombardemangen. Jag som är uppvuxen i Sverige blev överraskad över hur stora ambitioner Ryssland hade med Bomarsund och hur mycket fästningsarbetet påverkade den åländska befolkningen.

Etnologen Malin Stengård anlägger ett långt perspektiv på Bomarsund i sin forskning. Hon studerar betydelsen av fästningen som turistattraktion och kulturarv under perioden 1854–2022. Foto: Jennifer Granqvist

”Engelska lorder var de första turisterna. Det finns beskrivningar av hur de kom dit med egna båtar, minglade runt med den brittiska militären, sköt prick på de ryska soldaterna och befästningarna och åt soldaternas skorpor.”

Planeringen av fästningen inleddes kort efter att Finland blev en del av Ryssland och själva byggandet kom i gång 1830.

– Det var en del av den ryska positioneringen på Åland och gentemot resten av Europa under 1800-talet.

Ständig förändring

Förra vintern besökte Malin Stengård Bomarsund för första gången i samband med arkivstudier på Åland. Då var fästningen täckt av snö och mörkret föll tidigt. I september i år var hon en dryg vecka på Åland för att bekanta sig ordentligt med fästningen.

– Det gör något med en när man kommer till platsen och får se den på riktigt.

I sin forskning djupdyker Stengård i betydelsen av Bomarsund som kulturarv från 1854 fram till 2022, då ett besökscenter öppnades där.

– Det är ett långt perspektiv. Fastän en ruin känns statisk förändras mycket under tidsperioden. Allt är i ständig förändring.

Under 1930-talet blev Bomarsund ett fornlämningsområde, men i slutet av 1950-talet byggdes en väg igenom fästningen.

– Då drog man alltså en väg rakt igenom ruinerna och som jag förstod det gjordes inga arkeologiska utgrävningar, vilket säger något om hur man såg på ruinerna på den tiden.

Malin Stengård är särskilt intresserad av att se hur Bomarsund som plats och kulturarv förändrats genom åren.

– Genom att se på en plats kan man få syn på mycket annat som händer i världen i stort. Vilken betydelse tillskrivs platsen? En plats betydelse omförhandlas hela tiden beroende på yttre omständigheter. ●

Sommaren 2022 öppnades ett helt nytt besökscenter vid Bomarsund där besökarna får ta del av fästningens historia och hur ålänningarna påverkades av världshändelserna på 1800-talet. Via två vandringsleder når man de olika sevärdheterna på området. Foto: Ålands museum

Jari Suorsa ansvarar för digitaliseringen
av SLS arkivmaterial på företaget Grano.
Foto: Thomas Weckström

Storsatsning på nationellt värdefullt arkivmaterial

Under ett treårigt projekt ska en stor del av SLS nationellt viktiga arkivmaterial digitaliseras. Digitaliseringen främjar tillgängligheten men också materialets framtida säkerhet och bevarande.

Text: Michaela von Kugelgen

MED 1,5 MILJONER EURO extra finansiering och en tidtabell på tre år ska cirka 650 000 sidor i SLS arkiv digitaliseras.

– Satsningen är mycket välkommen och betydelsefull. Det blir möjligt för oss att i ännu större utsträckning

”När omvärlden ser ut som den gör måste kulturarvsorganisationer fundera på hur de kan säkra att viktigt kulturarvsmaterial består.”

tillgängliggöra det gemensamma kulturarvet i Finland, säger SLS arkivchef **Kristina Linnovaara**.

Materialet omfattar bland annat de finlandssvenska modernisternas arkiv, **J. L. Runebergs** arkivmaterial samt det material som finns med i det nationella registret för Unescos kulturarv.

Projektet är ett led i SLS ordinarie arbete att bevara och tillgängliggöra material. En del av det värdefulla arkivmaterialet är digitaliserat sedan tidigare, såsom **Albert Edelfelts** brev.

När materialet väl digitaliserats kommer man åt originalen endast i undantagsfall. Även forskare som besöker arkivet får ta del av de digitala versionerna.

– Det är ett resultat av en riskbedömning, ett sätt att skydda materialet från slitage, säger Linnovaara.

En stor del av materialet läggs ut på Finna, den nationella söktjänsten för kulturarvsorganisationers material, där det är fritt tillgängligt för vem som helst. Efter prövning kan kunder via SLS arkiv även komma åt digitaliserat arkivmaterial med begränsningar.

Digitalisering är en säkerhetsaspekt

Kristina Linnovaara påpekar att digitaliseringen är ett resurskrävande arbete. Själva digitaliseringen görs av företaget Grano, men kräver trots det stora insatser av arkivpersonalen vid SLS.

– Det är inte bara att föra materialet genom en skanner, utan det krävs mycket för- och efterarbete i samband med digitaliseringen. Även själva digitaliseringen är manuell, varje dokument hanteras skilt.

Att långtidsbevara materialet och säkerställa att forskare och allmänheten även i framtiden kan ta del av kulturhistoriskt viktigt svenskspråkigt material i Finland är en del av SLS kärnuppdrag.

– När omvärlden ser ut som den gör måste kulturarvsorganisationer fundera på hur de kan säkra att viktigt kulturarvsmaterial består. Genom digitalisering bevaras materialet också i en annan form än den ursprungliga, säger Kristina Linnovaara. ●

Foto: Linda Cantell

HITTA DIN HISTORIA I DAGSTIDNINGAR PÅ NÄTET

Nämndes dina släktingar i pressen för 100 år sedan? Hur bevakade din lokaltidning vinterkrigets utbrott? Vad gjorde man reklam för i slutet av 1800-talet?

Nu kan du enkelt hitta all information du är nyfiken på bland hundratusentals tidningar. Alla finlandssvenska dagstidningar till och med 1949 är publicerade på Nationalbibliotekets webbplats digi.kansalliskirjasto.fi. Materialet är gratis och fritt tillgängligt, och det är enkelt att leta efter information med sökord.

Gå in på digi.kansalliskirjasto.fi och upptäck din historia!

TIPS! I SLS forskarsalar i Helsingfors och Vasa kan du även botanisera i digitaliserade tidningar från 1950 och framåt, kolla in våra öppettider på sls.fi

Ämnet för doktorsavhandlingen, tillkomsten av SLS arkiv, låg nära till hands för förste arkivarien Petra Hakala. Foto: Jan Ahlstedt

MAKT ÖVER ARKIVEN ÄR MAKT ÖVER HISTORIE- SKRIVNINGEN

Maktutövning är måhända inte det första vi tillskriver arkivarier. Men de historiska arkiven har formats av personer som aktivt granskat och gallrat det material som bevaras i arkiven – och som därmed kunnat styra historieskrivningen. Det visar Petra Hakalas färska doktorsavhandling.

Text: Susanna Landor

ALLRA FÖRST behöver vi sticka hål på myten om arkiven som något slags objektiva och neutrala bevarare och förmedlare av den historiska sanningen. Sådär! Sanningen är att arkiven byggts upp och materialet samlats in av aktörer som påverkat bilden av våra kollektiva minnen och vårt nationella identitetsbygge. De har haft makt att indirekt forma inte bara historieskrivningen utan också den framtida forskningen.

Petra Hakalas doktorsavhandling tar avstamp i de värderingar och ideologiska utgångspunkter i slutet av 1800-talet som styrte insamlingen till SLS, och hur de centrala arkivaktörerna via sina val av det som fick plats i arkivet kunnat påverka bilden av det förgångna.

Riktlinjerna för insamlingen och arkivet drogs upp av SLS styrelse där de viktigaste profilerna var ordförande **Carl Gustaf Estlander**, **Axel Olof Freuden-**

thal, **Magnus Gottfrid Schybergson**, **Ernst Lagus**, **Elis Lagerblad** och den ultimata auktoriteten på arkivfältet i slutet av 1800-talet, statsarkivarien **Reinhold Hausen**. Svenska litteratursällskapet i Finland grundades för att samla in material som vittnade om det svenska kulturarvet i Finland och legitimerade dess fortsatta existens. Syftet med arkivet gick hand i hand med en språkideologisk strävan: Det insamlade materialet utgjorde grunden för en föreställd svensk gemenskap och kunde fungera som byggstenar för en framväxande finlandssvensk identitet.

Beslut ska speglas mot sammanhang

Som statsarkivarie var Reinhold Hausen i en klass för sig då det gällde att styra arkivbeståndens utveckling. Ingen ifrågasatte hans syn på vad som var värt att bevara och i vilket arkiv.

”Jag hade nog kunnat föreställa mig att Hausen som statsarkivarie var en person som tog sin uppgift på allvar, men vidden av hans maktutövning hade jag inte riktigt insett.”

– Jag hade nog kunnat föreställa mig att Hausen som statsarkivarie var en person som tog sin uppgift på allvar, men vidden av hans maktutövning hade jag inte riktigt insett, säger Petra Hakala.

Då det gällde privata arkiv var Reinhold Hausen främst intresserad av statsmän

och dignitärer som kunde ha material som var politiskt betydelsefullt för den så kallade rättskampen under förryskningsperioden.

– Jag tror ändå inte att de enskilda aktörerna tänkte på sin egen makt utan de ville skapa förutsättningar för att bygga en

bild av Finlands historia och det svenska kulturarvets roll i den. Till exempel Carl Gustaf Estlander ville hålla SLS utanför den språkpolitiska diskussionen, men genom att försvara det svenska kulturarvet och betona den svenska bildningens ledande roll blev SLS roll indirekt politisk.

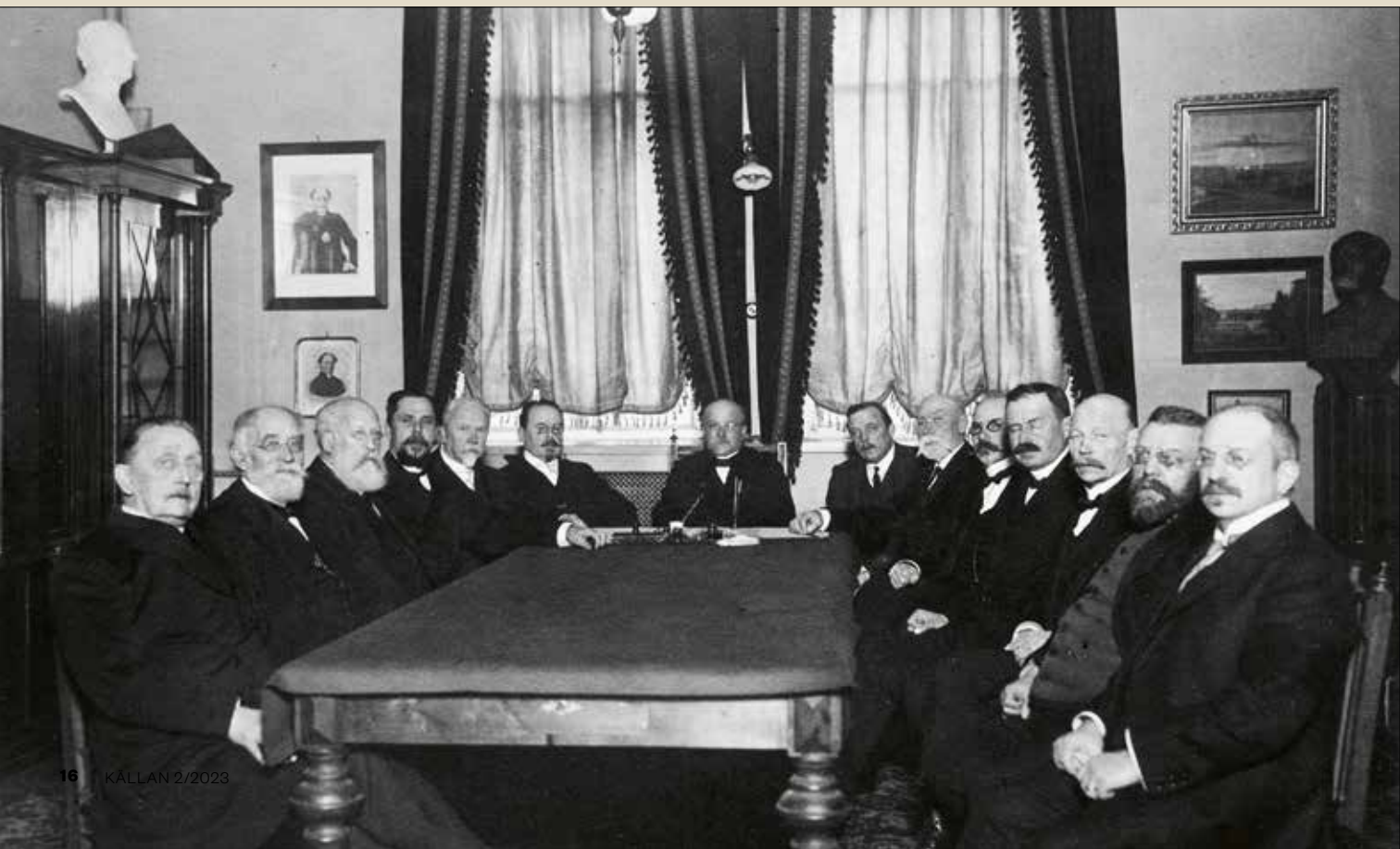
De subjektiva beslut som en arkivarie fattar sker ju aldrig i ett vakuum, utan ska speglas mot ett samhälleligt, ideologiskt, kulturellt och i detta fall (språk)politiskt sammanhang, betonar Hakala.

Arkivarien kan påverka framtiden

Arkivariernas makt handlar framför allt om vilka riktlinjer de drar upp för arkivet och hur urvalet sker: vad tas emot, vad tas inte emot och på vilka grunder. Också arkivdonatorerna har makt eftersom de proaktivt kan gallra i och styra hur materialet ska vara tillgängligt, till exempel att det öppnas först efter personens död.

Reinhold Hausen förutsatte att det material som bevarades i arkiven skulle

Många av herrarna som fotograferade i samband med styrelsemötet den 20 januari 1910 hade suttit i styrelsen ända sedan SLS grundades 1885. Från vänster Carl Synnerberg, Walter Runeberg, A. O. Freudenthal, Ernst Lagus, Elis Lagerblad, Arvid Hultin, M. G. Schybergson (ordförande), R. F. von Willebrand, Reinhold Hausen, Petrus Nordmann, Oskar Hultman, Sigfrid Kullhem, Fridolf Gustafsson och Hugo Pipping. Walter Runeberg var aldrig styrelsemedlem, men stod nära det sällskap som inrättats till hans faders minne. Foto: Museiverket

Forskarna Maria Lassén-Seger och Mia Österlund vid Åbo Akademi undersöker ett hittills outforskat ämne när de tar sig an den kritik om barnlitteratur som publicerats sedan 1850-talet i Finland. Foto: Robert Seger

De synar barn- litteraturkritiken

Hur har barnlitteraturkritiken utvecklats sedan mitten av 1800-talet? Det vill tre forskare i Åbo och Helsingfors ta reda på. Till sin hjälp har de Nationalbibliotekets digitala pressarkiv, där landets alla svenskspråkiga dagstidningar fram till i dag finns bevarade.

Text: Michaela von Kügelgen

I ÖVERSIKTSPROJEKTET Den svenska barnlitteraturkritiken och -forskningen i Finland kartlägger forskarna **Mia Österlund, Maria Lassén-Seger** och **Julia Tidigs** hur barnböcker recenserats och studerats på svenska i Finland. Projektet är ett samarbete mellan Helsingfors universitet och Åbo Akademi.

Redan i början av projektet insåg de att materialavgränsningen inte blir lätt.

– Vi kan inte fokusera enbart på recensioner av finlandssvenska barnböcker då utgivningen stundvis varit så liten, berättar Österlund.

Det här är det andra stora SLS-finansierade projektet kring barnlitteratur som hon leder. Det första projektet *Konkurrerande tidsordningar* (KOTI) berörde tid i samtida litteratur och kultur för barn och ungdomar, och det resulterar snart i antologin *Tidsligheter* som utges av SLS i februari..

– Forskningen kring barnlitteraturkritik är ett oskrivet blad i Norden och internationellt. Jag hoppas att vårt arbete kan trigga mer forskning, säger Österlund.

Målet är att utforska barnlitteraturkritik från 1850-talet och framåt. Den första recensionen på svenska kom dock redan 1799.

– Men det tar lång tid innan fältet blir etablerat, säger Lassén-Seger.

Under projektet har forskarna stor hjälp av Nationalbibliotekets digitala arkiv.

– Om vi var tvungna snurra fram allt på mikrofilm kunde vi inte göra det vi gör nu, säger Lassén-Seger.

Rundgång i debattämnen

Än är projektet inte tillräckligt långt hunnet för att forskarna ska kunna dra slutsatser om hur barnlitteraturkritiken förändrats över tid, men de kan redan nu lyfta fram detaljer.

– Den allra första recensionen sträcker sig över fyra nummer, som ett slags följetong. Ofta är de tidiga recensionerna fördelade över olika sidor i tidningen och man får leta efter var texten fortsätter. Mycket handlar om hur de materiella villkoren sett ut, förklarar Mia Österlund.

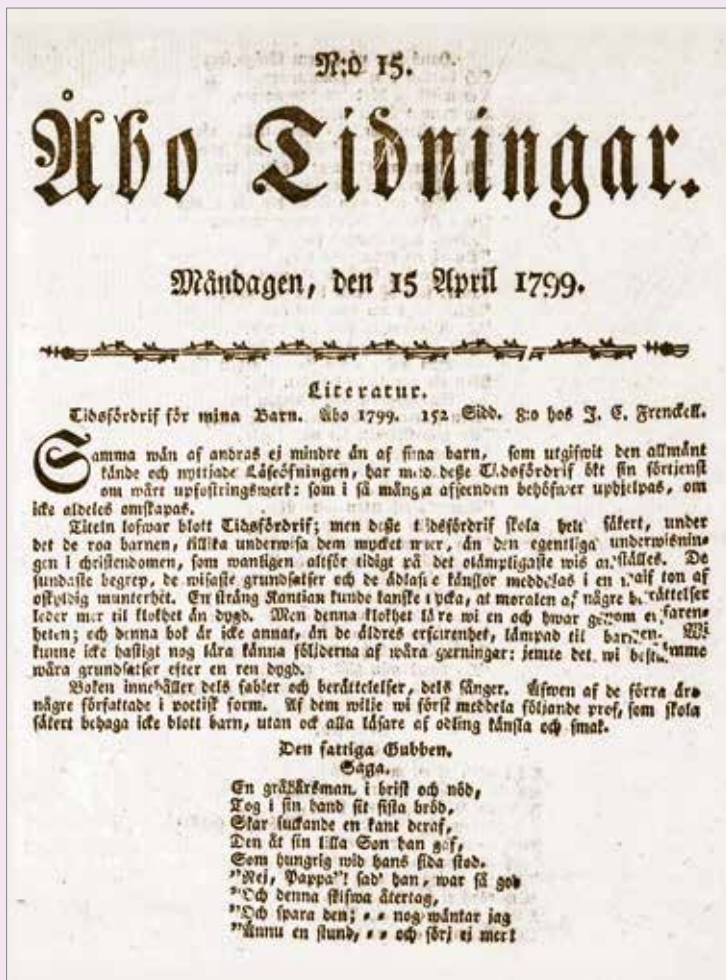
Tidigare recenserades också barnböcker utgivna på andra språk.

– Inställningen till flerspråkighet var mer avspänd. Man räknade med språkkunniga läsare, säger Maria Lassén-Seger.

”Forskningen kring barnlitteraturkritik är ett oskrivet blad i Norden och internationellt.”

För Mia Österlund och Maria Lassén-Seger har Nationalbibliotekets digitala arkiv varit av stor betydelse för kartläggningen av recensionerna. Foto: Robert Seger

"Böckerna förväntas lära de unga läsarna något, men när barnlitteraturen levererar just det anser kritikerna att det smakar pekpinne."

Jacob Tengströms *Tidsfördrif för mina Barn* var den första barnboken som recenserades på svenska i Finland. Den ingick i *Åbo Tidningar* den 15 april 1799. Foto: Nationalbiblioteket

Mycket i materialet känner forskarna igen – liknande diskussioner återkommer.

– Vi har hittat en kolumn från 1969 som utropar att det är på tiden att inrätta en professur i barnlitteratur. En sådan saknas fortfarande, konstaterar Österlund.

Fältet präglas av Svenskfinlands litenhet. Barnlitteraturkritikerna är ofta också aktiva som författare eller forskare.

– Vi kan självklart inte forska i den period när vi själva är aktiva som kritiker. Därför hanterar Julia Tidigs den biten, säger Lassén-Seger.

Barnlitteraturens roll

Att barnboksutbudet kommersialiserades tidigt är ett faktum som framkommer tydligt. På 1930-talet ordnades exempelvis en utställning med engelska barnböcker på Stockmann. Några årtionden senare väckte ett förslag om barnboksfigurer på slickepinnar mothugg.

– Då var Mumin på slickepinnar en radikal idé, fastän produkter kring Mumin kom redan på 1940-talet, säger Österlund.

Forskarna påpekar att förväntningarna på en barnbok ofta är paradoxala.

– Böckerna förväntas lära de unga läsarna något, men när barnlitteraturen levererar just det anser kritikerna att det smakar pekpinne. Det är ett återkommande dilemma i barnlitteraturkritiken, säger Lassén-Seger.

Enligt henne har den finlandssvenska barnlitteraturen periodvis beskrivits med ganska negativa förtecken. Den har kallats alltför liten och ansetts osjälvständigt härma internationell barnlitteratur.

– Det är bara en del av sanningen. Vi vill se på kritiken med nya ögon.

Maria Lassén-Seger och Mia Österlund lyfter fram hur bra den finlandssvenska kritiken mår i dag.

– På finlandssvenskt håll har utrymmet för barnlitteraturkritik växt. Den finns på paradplats nationellt men även i lokalpress och på nätet, säger Österlund.

Arkivvändningen, eller det arkeologiska perspektivet, är en trend inom barnlitteraturforskning. Det innebär att fokus ligger på att granska tidigare synsätt.

– Därför ställer vi nu frågan om vad kritikerna fäst uppmärksamhet vid, vilka debatter som förts och hur fältet etablerades. I allt detta är projektet banbrytande, säger Österlund. ●

Nu kan stora dialektordboken ros i hamn

"He kändist int så roolit", för att uttrycka det på dialektforskaren Caroline Sandströms modersmål Sibbodialekten. För Sandström och hennes kollegor har de senaste åren nämligen varit arbetskrävande och framtiden osäker. Men nu ska den stora dialektordboken färdigställas – med nya tag och en trygghetsgaranti.

Text: Susanna Landor

I NÄSTAN 35 ÅR har **Caroline Sandström** arbetat med mastodontverket *Ordbok över Finlands svenska folkmål* på Institutet för de inhemska språken. Sedan 2009 har hon varit huvudredaktör för ordboken som samlar och kartlägger dialekter i ungefär 80 dialektsocknar i Svenskfinland.

Jobbet kan liknas vid ett maratonlopp i slow motion genom vårt lands historia och hela alfabetet, något som krävt uthållighet av Sandström och kollegorna **Susanne Bergström-Söderlund** och **Carola Åkerlund**.

– Vi tre redaktörer, som nu alla är i 60-årsåldern, har jobbat länge med ordboken. Vi har haft kvaliteten som rättesnöre eftersom vi under senare år insett att vi inte kommer att hinna vara med om att få den klar, säger Sandström.

Fondstödet ger trygghet

Farhågorna för att den statliga finansieringen inte kommer att räcka till för att färdigställa ordboken, i kombination med att Språkinstitutets ekonomi krymper, har satt stor press på arbetet.

Men nu kan redaktionen pusta ut tack vare det långsiktiga finansieringsavtal som Institutet för de inhemska språken gjort med SLS och Svenska kulturfonden för att ordboken ska kunna färdigställas 2036. Fonderna kommer att stå för hälften av totalkostnaden 4,6 miljoner euro för färdigställandet av ordboken, medan staten förbundit sig att stå för den andra hälften. Detta innebär bland annat att Språkinstitutet i början av nästa år kan anställa redaktörer som tilläggsarbetskraft.

Sandström uppfattar fondstödet som en trygghetsgaranti i ett läge då det svenska i Finland är i en skörare position när riksdag och regering under kommande politiska diskussioner fattar beslut om fortsatt finansiering.

– Nu finns ett realistiskt slutdatum för ordboken. Tack vare fondernas stöd har jag fått ny kraft och det känns fantastiskt, även om jag vet att vi har många utmaningar framför oss.

Ökad användarvänlighet

När de första banden, från A till O, utkom 1982–2007 var dialektordboken en tryckt produkt. Sedan tio år tillbaka utkommer den i digital form. Omvandlingen till nätordbok har krävt mycket arbete av redaktionen, med benägen hjälp av it-stöd och språkteknologer på Språkinstitutet. Även i den processen bidrog SLS med ett större stöd.

– Nätordboken görs med ett modernt redigeringsprogram, och vi har sedan 2022 ett förnyat gränssnitt och uppdaterade sökfunktioner. Jag hoppas att den känns mindre mossig nu, så att den också kan intressera yngre, säger Sandström.

Men det gäller att ytterligare se över processen.

– Vi kommer att få öka takten, ändra på våra redigeringsprinciper och förenkla artikelstrukturen för att få ordboken färdig inom ramen för projektet. Vi snabbar upp takten från bokstaven s framåt – eller egentligen från ordet 'sly' – och arbetet läggs om. Samtidigt ska vi värna om det som är viktigt att få med.

Caroline Sandström, som är huvudredaktör för *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, glädes sig stort över det nya finansieringsavtalet som ska få ordboken i mål. Folkmålsordboken har en lång historia och det insamlade materialet finns samlat i ett digert kartotek med dialektord som tecknats ner för hand. Foto: Frida Lönnroos

”Nu finns ett realistiskt slutdatum för ordboken. Tack vare fondernas stöd har jag fått ny kraft och det känns fantastiskt, även om jag vet att vi har många utmaningar framför oss.”

Ordbok över Finlands svenska folkmål

- Huvuddelen av materialet samlades in under slutet av 1800-talet och första hälften av 1900-talet i SLS och Folkmålskommissionens regi.
- År 1959 inleddes redigeringsarbetet.
- Det första hela bandet, intervallet A–E, publicerades 1982.
- Olav Ahlbäck var ordbokens första huvudredaktör.
- Utkommer i digital form sedan 2013.

Huvudredaktör Caroline Sandström (t.v.) och t.f. ordboksredaktör Janina Andersson kan nu tillsammans med sina kollegor inom dialektordboksprojektet lägga i en ny växel för att slutföra utgivningen. Foto: Frida Lönnroos

"Jag är inte så orolig över dialekternas överlevnad och status. Dialekter ges vidare från människa till människa och har den fina egenskapen att de är väldigt tånjbara."

Caroline Sandströms fem dialektala favoritord

he pronomenet he 'det' (Caroline: "allmänt i många dialekter i Finland")

reisligär 'rejäl, ärlig; verklig, riktig'; kan också användas som reislit 'ordentligt; på allvar, riktigt' (Caroline: "typisk östnyländska")

jöutas 'förmå sig; böra; mäktas; gå an' (Caroline: "ett mycket användbart österbottenskt verb")

veskli 'förståndig; duglig; ordentlig; häv'

estumera 'uppskatta, sätt värde på; bry sig; gitta' (Caroline: "används vanligen med negation som i exemplet 'han estumera int kåma'; förekommer allmänt i hela Svenskfinland; kan ha väldigt många olika uttalsformer")

Finland – ett språklaboratorium

Dialektordboken är historiskt förankrad och den ger en bakgrund till dagens finlandssvenska. Den beskriver dialekterna som de talades under början av 1900-talet.

– Det vi också kan lyfta fram är kontakterna mellan svenska och finska dialekter. Den informationen har inte publicerats tidigare. Finland är ju ett språklaboratorium där det alltid har funnits kontakt mellan olika språk. Vi har också en del ryska ord i våra dialekter och amerikaengelska lånord i Österbotten.

Arbetet med dialektordboken har även lärt Caroline Sandström att livet förr var hårt.

– Det är viktigt att förmedla en bild av en svensk allmog som haft det minst lika svårt som den finska.

I dag uppskattas dialekterna mer än för till exempel femtio år sedan. Samtidigt sker en ständig utveckling och i viss mån en uppluckring av dialekterna.

– Jag är inte så orolig över dialekternas överlevnad och status. Dialekter ges vidare från människa till människa och har den fina egenskapen att de är väldigt tånjbara. Språkssystemen är öppna och det finns en kreativitet och glädje i dialekterna. Det är snarare standardspråket som lever lite farligt och påverkas då världen globaliseras, säger Sandström. ●

Pelle Snickars

När AI petar i vårt förflutna

ATT DIGITALISERINGEN av kulturarvet möjliggjort nya sätt för humaniora och historievetenskaper att utforska äldre källor är välbekant. Inom digital humaniora används i dag algoritmiska textmetoder som *bigrams*, ordpar som uppträder tillsammans, eller temamodeller för att få korn på övergripande diskurser i stora textsamlingar (till exempel 1900-talets samlade riksdagsprotokoll). Men för att utforska stora textmassor måste inskannade pdf:er omvandlas till strukturerad data, en process där den ursprungliga historiska källan förändras genom uppmärkning, lemmatisering (sammanförande av ordvarianter) och eliminering av vissa ord. Sådana forskningspraktiker innebär en utmaning för traditionell källkritik; digitala metoder förutsätter nämligen strukturerad data – vilken alltid förändrar den ursprungliga empirin.

Äldre texter är relativt enkla att utforska med digitala metoder, men frågan är om det i dag inte är audio-visuella källor som utgör det största problemet för källkritiska principer. I de flesta bildredigeringsprogram som Photoshop finns numera inbyggda filter som med ett klick ökar resolutionen på en gammal bild eller ger den färg. Förändringarna sker på pixelnivå, där AI-modeller genom mönsterigenkänning adderar de pixlar som saknas. Samma AI-baserade filter finns i många mobiltelefoner; ett suddigt foto blir knivskarpt eftersom en inbyggd AI-modell gissar sig till ett förmodat utseende. På Youtube vimlar det av äldre stumfilmer, färgsatta i hög upplösning med hjälp av maskininlärningsmetoder som Generative Adversarial Network (GAN). Tränar man en GAN på ett tusental äldre fotografier så kan den därefter producera nya bilder som ofta är omöjliga att skilja från ursprungsbilderna.

Sådana syntetiska bilder och filmer sätter förhållandet mellan fotografi och verklighet ur spel. Alltsedan 1830-talets dagerrotyper talar vi om fotorealism, men dagens syntetiska medier är annorlunda. Inför dem ställs traditionell källkritik på huvudet. Om vi i dag ägnar oss åt att följa virtuella AI-influere – som bara existerar som kod men ändå har lukrativa samarbeten med företag – måste vi våga ställa oss frågan vad denna teknik kommer att göra med vår förståelse av det förflutna. Att Trotskij bokstavligen raderades ur den sovjetiska fotohistorien vet vi – men syntetisk media och systemen för att generera text och bild tillhör inte den kulturella marginalen. Tvärtom, sådan teknik är numera *default*. Frågan är vad det egentligen kommer att innebära för oss när maskinerna kan generera en ny version av vårt förflutna – förbluffande lik den vi tror oss minnas ... ●

"Dagens syntetiska medier är annorlunda. Inför dem ställs traditionell källkritik på huvudet."

Pelle Snickars är professor i digitala kulturer vid Lunds universitet. Foto: Elisabeth Ohlson

Hej hej *eller* sidu morjens!

Det var ett rikt och mångsidigt material som lämnades in när SLS genomförde insamlingen Formella och familjära hälsningar. Hela 239 personer i alla åldrar besvarade frågelistan och berättade om hur de hälsar både i mer officiella sammanhang och i den allra närmaste kretsen.

Text: Lisa Södergård

MAJORITETEN av dem som deltog i insamlingen upplever att det är viktigt att hälsa och att uppmärksamma sina medmänniskor – att hälsa är en liten sak som tillmätts stor betydelse. Som i alla sociala situationer kan det ändå ibland förekomma en viss osäkerhet, till exempel att man befärar att bekanta som man träffar på inte ska känna igen en, och då kanske man hellre låter bli att hälsa. Att hälsa innebär inte alltid så stora åtbörder, ibland räcker en nick eller ett litet leende.

Hej då till pandemihälsningarna

Initiativtagare till frågelistan var **Camilla Wide**, professor i nordiska språk vid Åbo universitet. Wide har också tidigare undersökt hälsningar ur flera perspektiv, och bland annat jämfört servicesamtal i Finland och Sverige. Hon har med stort intresse tagit del av svaren och ser en del klara mönster.

– Det är tydligt att alternativen till att skaka hand, som att slå ihop armbågarna när man hälsar, inte är populära längre. De flesta vill återgå till det vanliga, som det var före pandemin. Det fanns ändå personer som var lättade över att slippa skaka hand, för att man upplevde det som påträngande.

En del svarare förutspår att knytnävshälsningar kommer att finnas kvar:

”Det är tydligt att alternativen till att skaka hand, som att slå ihop armbågarna när man hälsar, inte är populära längre. De flesta vill återgå till det vanliga, som det var före pandemin. Det fanns ändå personer som var lättade över att slippa skaka hand, för att man upplevde det som påträngande.”

Att hälsa med armbågarna är nog inget vi kommer fortsätta med, det känns mer som något folk gjorde inledningsvis under pandemin, mest som en kul grej. Men fist bumps fanns ju redan innan pandemin, så det kommer vi nog se även i framtiden. (Man f. 1981, Jakobstad)

Vänner och familj får kramar

Att kramas när man träffas verkar ha blivit vanligare, kanske främst bland de yngre svararna. Det är många som kramar familj och nära vänner.

– Kindpussandet har inte alls på samma sätt slagit igenom, men det förekommer ändå i viss mån. Främst används det i större städer och av personer som bott utomlands och anammat en ny hälsningskultur, säger Wide.

En del regionala skillnader verkar också förekomma vad gäller både kramar och kindpussande:

Äldre är mera reserverade och formella i sitt sätt att hälsa. Det gäller i synnerhet här i Österbotten. I Nyland är det mera pusupusi och kramar, oberoende av ålder. Jag bodde i Nyland under hela mitt yrkesverksamma liv. I början

kändes det väldigt fäntigt, men med tiden kändes det helt naturligt. Nu när jag flyttat tillbaka till Österbotten upplever jag att jag är mycket kramigare än genomsnittet. Men det bjuder jag på. (Kvinna f. 1955, Österbotten)

Ett hälsningsord dominerar

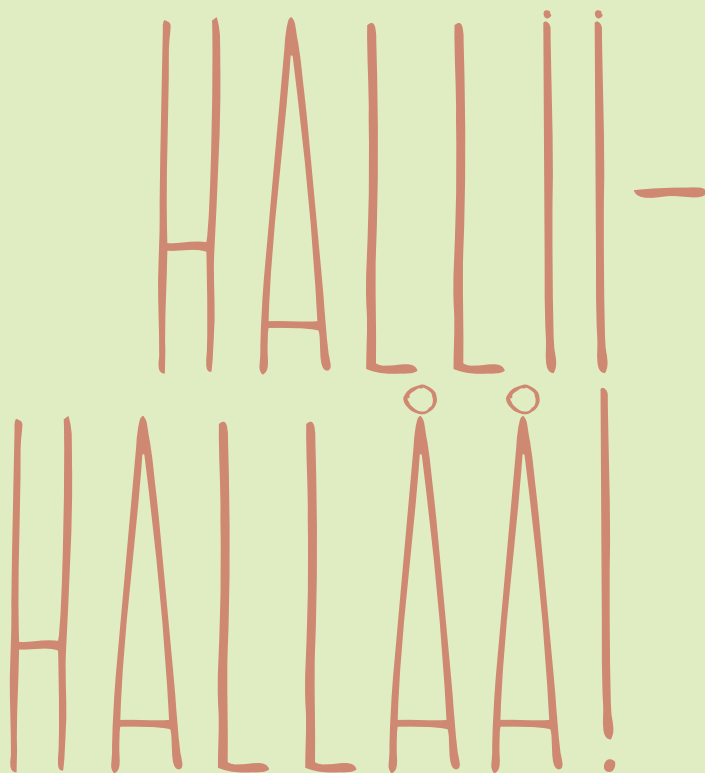
Det är många som svarar att de enbart hälsar muntligt. Det är ingen överraskning för Wide att det är *hej* som används mest av hälsningsorden. *Hej* dominerar starkt i servicesamtal men är väldigt vanligt i alla sammanhang, även bland vänner och familj. En annan populär hälsning är *godmorgon* som används i början av dagen, särskilt hemma eller på arbetsplatsen.

På jobbet hälsar jag med *”god morgon”* fram till ca 10, efter det blir det *”hej”*. (Kvinna f. 1982, Korsholm)

Det används också en del andra varianter som *morning*, *morn* eller *moroon* eller blandformen *go morjens*. Några nämner personer som skämtsamt använder *godmorgon* andra tider på dygnet.

Wide noterar även att *goddag* förekommer, kanske i

"Kindpussandet har inte alls på samma sätt slagit igenom, men det förekommer ändå i viss mån. Främst används det i större städer och av personer som bott utomlands och anammat en ny hälsningskultur."

första hand i lite mer formella situationer. Hallå används också, delvis med influenser från Sverige:

Bodde några år i Sverige i början av 1990-talet, och där fastnade bruket av "Hallå!". Där användes det i allmänhet då man kom in i ett rum utan att automatiskt få ögonkontakt med någon i rummet. Liksom ett oriktat "hej". Själv använder jag det då jag kommer hem och inte vet vem som är där. (Man f. 1957, västra Nyland)

Förutom hallå används en stor uppsättning varianter, allt från engelska hello till halloo, hallååta, halloj eller halliihallåå.

Finlandssvenska favoriter

Morjens och mojn upplevs ofta som typiska hälsningar som används i Finland. De används mest i södra Finland men förekommer också i Österbotten. Wide noterar att morjens till och med av en del svarare börjat uppfattas som den vanligaste informella hälsningen i västra Nyland.

Säger "morjens" i nästan varje situation där jag talar svenska. Det känns klumpigt och stelt att säga "hej" eller andra neutralare hälsningsord. (Man f. 2004, Karis)

Ibland kan man ta till hela fraser som nämen hej eller sidu mojn, ofta lite på skoj:

Skämtsamt kan jag använda "hallåj" eller "sidu mojn". "Sidu mojn" för att låta som någon född med en silver-sked i ... (Man f. 1998, Helsingfors)

En annan nämner att det är den egna dialekten man skämtar med:

"Sidu morjens på di" använder jag ibland med bekanta som också är från Raseborg/Ingå-hållet, för att lite skämta om vår dialekt och rullande ärr. (Kvinna f. 1998, Karis)

Tjena och tjenare är hälsningsord som delar åsikterna. En del använder dem flitigt i vardagliga sammanhang medan andra poängterar att de aldrig skulle använda dem. Motiveringarna varför tjena och tjenare inte pas-

Go morjens!

goddag

mojn
mojn!

”Tjena och tjenare är hälsningsord som delar åsikterna. En del använder dem flitigt i vardagliga sammanhang medan andra poängterar att de aldrig skulle använda dem.”

sar in i det egna språkbruket varierar: en del upplever att de är för sverigesvenska, andra associerar dem i första hand till äldre herrar.

Jag skulle aldrig säga ”tjena” eller ”tjenare”. Min pappa, född på 1920-talet, kunde säga ”nåmen tjänare tjänare” åt nån kompis. (Kvinna f. 1956, Helsingfors)

Hälsningar i arkivet

Hälsningar är ett tema som SLS återkommit till med jämna mellanrum. De äldsta uppgifterna om hälsningar består av uppteckningar från 1920- och 1930-talen och en mer omfattande insamling gjordes 1985. Då utlyste

Gunilla Harling-Kranck och Anna-Maria Åström pristävlingen Omtal, tilltal och hälsningar. I den deltog 131 personer och över 1100 sidor, skrivna för hand eller på skrivmaskin, arkiverades. Det digra materialet analyserades grundligt av **Johanna Mara** och **Lena Huldén** i ett specialnummer av *Källan* (2/2000). Svaren från den nya frågelistan skapar en fin kontinuitet i arkivet vad gäller just material om hälsningar.

Det är tydligt att de flesta anpassar sättet att hälsa till både mottagaren och situationen. När man träffar en person för första gången är man antagligen mer formell, när man träffar gamla bekanta är man ofta lite mer skämtsam. Även om det är vissa hälsningar som är väldigt vanliga, som *hej* eller *godmorgon*, finns det otaliga andra varianter att välja mellan. En person kan också ta intryck av andra och förnya sin hälsnings-repertoar – kanske säga *mojn*, *halloj* eller ge en kram till någon som omväxling.

Ett stort tack till alla som deltog i insamlingen! Bland deltagarna har några bokpriser lottats ut. Grattis till vinnarna! ●

Lisa Södergård är arkivarie vid SLS.

Gemenskap, applåder och skaparglädje

Amatörteater är ett levande och generationsöverskridande kulturarv i Svenskfinland. Amatörteaterns popularitet var en av utgångspunkterna i SLS tvååriga dokumentationsprojekt om denna teaterverksamhet.

Text: Susanne Österlund-Pöttsch

I SVENSKFINLAND FINNS det en utbredd och livskraftig tradition av amatörteater, ofta kopplad till lokala föreningar. Sommar-teater fick officiellt status som levande kulturarv när traditionen för några år sedan togs med på den nationella kulturarvsförteckningen.

Det finns en stor variation på amatörteaterfältet där bland annat val av föreställningar, den fysiska scenen, målgrupp och budget kan skilja sig väsentligt. För en teaterproduktion krävs, förutom skådespelare, många personer med olika uppgifter och – inte minst – publik! I SLS

dokumentation över amatörteaterverksamheten som genomfördes 2022–2023 har utöver skådespelare även verksamhetsledare, kaffekokare, parkeringsvakter, garderobsansvariga, tekniker med flera intervjuats. Inom projektet har vi också dokumenterat via frågelista, fotografering, videoinspelning och deltagande observation.

På scenen tillsammans

Lurens uppsättning av *Sju bröder* i Lovisa sommaren 2022 och musikalen *Spamalot* på Raseborgs Sommar-teater sommaren 2023 var uppsättningar som dokumente-

rades särskilt. Arbetsprocessen med repetitioner och övningar videofilmades och kompletterar intervjumaterialet. Andra teatrar som ställt upp och svarat på våra frågor om drivkraft och gemenskap är bland annat Närpes Teater, Teaterboulage i Pargas, Lovisa Operaförening och teaterföreningen i Mariehamn.

Vad är det då som gör att så många utan ersättning lägger ner både fritid och semester på att skapa en teaterföreställning?

"Du får vara någon helt annan", uppgav en amatörskådespelare som sin drivkraft. "Jag står på scenen och får folk att glömma sin vardag", beskrev en annan. För många

"Det är en underbar känsla då hela produktionen börjar kunna köra föreställningen som ett självständigt maskineri där allt bara fungerar – tillsammans!"

är själva processen det centrala: "Det bästa är att spela teater tillsammans. Det är en underbar känsla då hela produktionen börjar kunna köra föreställningen som ett självständigt maskineri där allt bara fungerar – tillsammans!" Och även oavlönat arbete kan vara belönande: "Jag skulle nog inte ha något emot att bli betald i reda pengar för vad jag gör, men nu betalar jag med min tid och energi – och blir betald för vad jag gör i gemenskap, applåder och kärleken till att göra teater."

Syftet med projektet var att göra en bred och mångsidig dokumentation av amatörteaterns kulturella och samhällseliga betydelse. Materialet som samlats in visar hur betydelsefull amatörteater är inte enbart för enskilda individer utan för gemenskaper och orter. Det kan också ses som ett komplement till de professionella teaterarkiven i SLS arkiv.

Vi tackar alla de teatrar som med tålamod och glatt humör låtit oss vara med på deras repetitioner och möten! ●

Föregående sida: Repetition av musikalerna *Spamalot* på Raseborgs Sommar-teater sommaren 2023. Foto: Lisa Södergård

Café på Lurens Sommar-teater. Foto: Yrsa Lindqvist

Vetenskaps- karnevalen I VASA

Allt ljus på FORSKNINGEN

VILKEN KARNEVAL! Över 150 forskare samlades i Vasa centrum under två novemberdagar för att berätta om sina nyaste rön och informera om forskningens enorma betydelse för både lokal och global utveckling.

Publiken fick ta del av föreläsningar och diskussioner med en imponerande bredd: AI, energikluster, Bollywood, krig, litteratur, kon-

spirationsteorier, ortnamn och företagande var bara några av ämnena som berördes.

Detta var andra gången som Vetenskapskarnevalen ordnades. Evenemanget produceras av SLS i samarbete med alla universiteten och högskolorna i Vasa samt Vasa stad. Videor och poddar från karnevalen läggs upp på vetenskapskarnevalen.fi i efterhand. ●

Litteraturvetaren Ebba Witt-Brattström föreläste om de litterära paren Martinson och Tikkanen. Foto: Kai Martonen

Krigsforskaren Ilmari Kähkö berättade om hur han tacklat kriget i Ukraina som forskare och människa. Foto: Linus Lindholm

Komikern Alfred Backa.
Foto: Jennifer Granqvist

SLS arkivarie Monica West (t.h.) samtalar med en karnevalbesökare i köpcentret Rewell. Foto: Jennifer Granqvist

Rosie jobbar som social tjänsthund. Hon deltog i en presentation om naturens inverkan på arbetshälsa. Foto: Jennifer Granqvist

Historikern Martin Hårdstedt drog fullt hus med sin presentation om Finlands svenska historia. Foto: Jennifer Granqvist

STOR KUNSKAP I LITET FORMAT

I SLS nya populärvetenskapliga bokserie Vårt att veta publiceras lättillgänglig kunskap i ett format som man hinner läsa till exempel under en tågres. Vårens call för papers resulterade i nästan nittio förslag på teman. De två första böckerna i serien ges ut i vår.

Text: Michaela von Kügelgen

VAD HAR MARDRÖMMAR, kvantdatorer, skogen och speglingar gemensamt? Jo, de är teman för de fyra första böckerna i SLS nya populärvetenskapliga serie *Vårt att veta* som lanseras i april 2024. De två första böckerna utkommer på våren och de två andra på hösten.

I våras ordnades seriens första call för papers och överraskande många visade intresse för att skriva en populärvetenskaplig text. Kampanjen gick ut till alla finländska universitet och hälften av förslagen kom från finskspråkiga forskare.

– Gensvaret överträffade alla våra förväntningar. Förslagen som kom in var jättebra, skribenterna förstod precis vad vi var ute efter, berättar SLS utgivningschef **Patricia Berg**.

Lättillgängligheten i böckerna bygger på att ämnena är konkreta och att texterna skrivs av en eller högst två personer. Processen skiljer sig rätt mycket från SLS övriga utgivning, men det är också

”I dag publicerar många forskare på engelska, men med Vårt att veta kan vi slå ett slag för att skriva på svenska. Vi vill främja svenskan som vetenskapligt språk.”

poängen.

Konceptet går ut på att en forskare som är insatt i ett ämne får 60 sidor på sig att skriva om temat på ett sådant sätt att också mer oinsatta förstår. I böckerna ingår inte fotnoter, men däremot en kort litteraturförteckning.

– Tanken är att vi ska sprida kunskap på svenska på ett så lättillgängligt och intresseväckande sätt som möjligt, säger Berg.

Inspiration från Norden

Initiativet till att ge ut populärvetenskaplig litteratur togs av SLS vetenskapliga råd. En arbetsgrupp gick igenom vilka populärvetenskapliga serier som redan finns i Norden för att hämta inspiration.

Den danska populärvetenskapliga bokserien *Tænkepauser*, som ges ut av Aarhus Universitetsforlag, samt den svenska *Bildningsboxen*, som är ett samarbete mellan Anekdot/Bildningspodden och Norstedts förlag, blev förebilder för SLS nya bokserie.

Ämnesområdena för *Vårt att veta* böckerna är fler än de som ingår i SLS kärnuppdrag, som fokuserar på samhällsvetenskaper och humaniora med anknytning till det svenska i Finland. Däremot är det svenska språket avgörande för utgivningsverksamheten.

– Det behövs tillgänglig och bra kunskap på svenska. I dag publicerar många forskare på engelska, men med *Vårt att veta* kan vi slå ett slag för att skriva på

Utgivningschef Patricia Berg hoppas att SLS med den nya populärvetenskapliga serien når ut till nya målgrupper. De två första *Värt att veta*-böckerna fördjupar sig i kvantdatorer och i mardrömmarnas historia. Foto: Frida Lönnroos

svenska. Vi vill främja svenskan som vetenskapligt språk, säger Berg.

Däremot är det inte ett krav att forskarna som skriver för serien ska skriva sitt manuskript på svenska, utan de uppmanas att skriva på det språk de behärskar bäst – svenska, finska eller engelska.

– De manus som kommer in på finska eller engelska översätts till svenska.

Nya oväntade insikter

Värt att veta-seriens böcker kommer att finnas till salu i bokhandlar runt om i landet och i Sverige ges de ut på Appell Förlag. I Finland kostar en bok fem euro.

– Böckerna kommer också att finnas fritt tillgängliga i digitalt format och som ljudböcker, berättar Berg.

Ämnena i de populärvetenskapliga böckerna ska beröra och vara sådana som

”Det är spännande ämnen som författarna vet mycket om – och förklarar för dig som inte ännu vet så mycket om just det temat.”

alla kan relatera till. Berg hoppas framför allt att *Värt att veta* lär läsaren något nytt. Tanken är att man efter läsningen har fått en god inblick i bokens tema.

– Det är spännande ämnen som författarna vet mycket om – och förklarar för dig som inte ännu vet så mycket om just det temat. Förhoppningsvis ger läsningen en aha-upplevelse.

Utöver att läsarna ska få lära sig något nytt hoppas Berg på att bokserien leder till att svenskan används i större utsträckning inom forskning, och att ämnena och stilnivån är sådana att böckerna når målgrupper utanför SLS traditionella läsekrets.

– Vi hoppas att också en finskspråkig publik upptäcker böckerna och att de nya ämnena ytterligare stärker SLS profil som utgivare, säger Patricia Berg. ●

INSAMLING

Historiska recept

Har du en handskriven receptsamling, ett häfte eller en bok där tidigare generationer skrivit ner recept för vardag och fest?

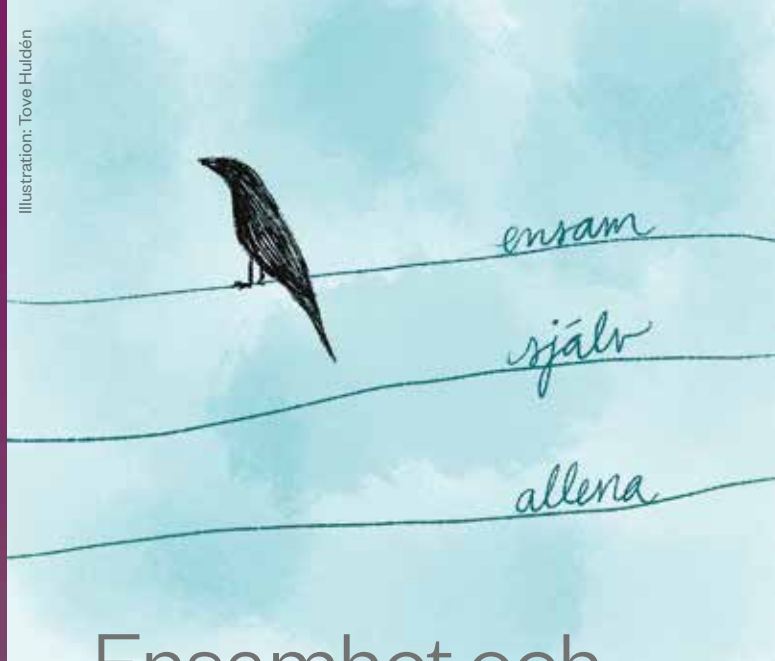
Projektet Historiska recept efterlyser och kartlägger handskrifter med äldre recept från 1700- och 1800-talen, och även modernare receptsamlingar som tillkommit cirka 1900–1960. Vi är intresserade av olika slags recept och råd, allt från maträtter och bakverk till färgning, kurer och husmorstips.

Vilka receptsamlingar gömmer sig i din bokhylla? Kontakta oss via sls.fi/insamlingar. Vi hoppas att vi med gemensamma krafter kan bevara matkulturarvet.

Foto: Katja Hagelstam

Illustration: Tove Huldén

Ensamhet och utanförskap – vår tids gissel

JUST NU PÅGÅR EN INSAMLING som handlar om ett akut samhällsproblem som berör allt fler, nämligen ofrivillig ensamhet. Frågelistan Ensam, själv, allena har utarbetats i samarbete med Helsingfors Mission och Röda Korsets väntjänst, som båda aktivt arbetar för att bekämpa ensamhet.

På uppdrag av Finlands Röda Kors utförde Taloustutkimus Oy en ensamhetsbarometer 2022. I undersökningen kom det fram att över hälften av finländarna ibland upplever känslor av isolering. Alarmerande var också att så många unga upplever ensamhet och utanförskap. Under pandemin tillspetsades ensamheten särskilt bland äldre personer som medvetet isolerades på grund av smittorisken. Men ensamhetsbarometerns resultat visar på en trend som sträcker sig längre bakåt än pandemiåren.

Finland har traditionellt en kultur av att ensam är stark och tröskeln att söka hjälp för ensamhet kan vara hög. Både Helsingfors Mission och Röda Korsets väntjänst har en omfattande verksamhet på området. En av frågorna i frågelistan handlar därför om erfarenheter av frivilligarbete, som volontär, vän eller medmänniska.

Också en annan aktuell insamling, om barns och ungas erfarenheter av att flytta med familjen till Sverige på 1960- och 1970-talen, handlar om ett eventuellt utanförskap. Hur har man som barn upplevt att komma till en ny miljö, byta skola, kamrater, språk och kanske därtill återvända till Finland för att igen börja om? Materialet samlas in för ett forskningsprojekt som leds av FD Tuomas Laine-Frigren vid Tammerfors universitet. Insamlingen görs i samarbete med Finska Litteratursällskapet och de svenskspråkiga svaren arkiveras av SLS.

Frågelistan Ensam, själv, allena kan du delta i till och med den 30 januari 2024. Frågelistan om barns migrationsupplevelser pågår från den 8 januari till den 31 maj 2024.

VETENSKAPENS NATT PÅ SLS

25.1.2024 KL. 18–20
RIDDAREGATAN 5, HELSINGFORS
OCH PÅ SLS.FI

Kunskapskabarén presenterar

Homo ludens – den lekande människan

Klokskap möter dårskap och vetenskap möter teater i lika delar allvar och lek när **Kunskapskabarén** utforskar leken som förutsättning för mänsklig samvaro.

Docent Blanka Henriksson föreläser om vetenskaplig klokskap, skådespelare från improvisationsteatern Stjärnfall lägger till dårskap – eller tvärtom.

Föreställningen ledsagas av konceptets skapare, skådespelaren Magnus Nylander och ackompanjeras av musikern Salla Markkanen. Medverkande skådespelare: Anja Bargum, Valo Sauri och Johanna af Schultén.

OBS! Begränsat antal platser

TIETEIDENYO.FI

Varmt välkommen att fira

SLS ÅRSHÖGTID

MED PRISUTDELNING

måndagen den 5 februari kl. 18.00

i Helsingfors universitets solennitetssal
(Alexandersgatan 5)

PROGRAM

Hälsningstal

SLS ordförande, professor Åsa von Schoultz

Adrian Perera

I tidernas begynnelse – en mor – en far

Alma Pöysti och Jukka Perko Avara

Prisutdelning, del 1

Musikaliskt intermezzo

Jukka Perko Avara

Prisutdelning, del 2

Rosanna Fellman

Ur Republikens president – Tasavallan presidentti

Rosanna Fellman och Alma Pöysti

Mina språk – broar eller murar?

Festföredrag

rektor Mona Forsskåhl

Melodram till text av Adrian Perera

Jukka Perko Avara och Alma Pöysti

Anmäl dig på www.sls.fi/prisutdelning senast 31.1.2024 för att delta på plats i solennitetssalen.

Du kan även se programmet i direktsändning på sls.fi.

FRÅGOR TILL Anna Perälä

Den ädelste guld /
En och en är guld /
Uti i Västerbotten vada /
Nu och förtrodda äldra /
Aldrig Mans-mett funnit på
Någon Konst / som Rättas må
Tumbist medh den Gåfman vada /
Kom för Sexta gånger fara
Äre / och blef fördrögt af Himlens Guld /
Digh jagh menar ädla Trycke + Konst.
Jag Naturen är båd Vass och Rätt /
Var han doch den gång mer / än sig lifer /
När han den högedia Konsten fann uppå
Hur' man tusend blad om Tammars skriva må.
Ja / han var en Guld / till af Guld Ande röder
Hvilkens höga sinne först där / hån blef fördrögt.
Saligh äst du Lärdes Gåfman som den Gåfman nitta föder
Ty var glad / och dösta Wälgång / rött och trefnenat äre från äre
Danne Konsten / och den alle / som fördrögt den rätt handtera.
Lofa och vade SYNGMAN Lyda / som Guld nu blef medh ferra.

I Boktryckarnas ädla konst presenterar bokhistorikern Anna Perälä tillfällesdikter, närmare bestämt persondikter, skrivna och tryckta för boktryckare och deras gesäller. Illustrationerna i boken visar också betydelsen av typografi och dekorativa inslag i dikterna.

Text: Michaela von Kügelgen

Varför heter boken som den gör?

Uttrycket "den ädla boktryckarekonsten" förekommer ofta i dikterna och på deras titelsidor i en eller annan form. I de flesta gratulationsdikter till boktryckare och boktryckargesäller prisar man inte enbart personen i fråga utan även hans färdigheter inom sitt gebit. Han kan rentav beskrivas som konstnär.

Vad är tillfällesdikter?

Tillfällesdikter är författade för en viss händelse eller för en aktuell diskussion. Största delen av tillfällesdikterna är persondikter riktade till en viss person eller vissa personer med anledning av högtidliga, lyckliga eller sorgliga händelser i livet.

När skrevs persondikterna?

I Europa fick persondikterna sin början i Italien på medeltiden och blev ett vanligt kulturellt fenomen på 1500- och 1600-talen. Till Sverige kom traditionen med både utlänningar och svenskar, bland annat via personer som studerat eller arbetat vid utländska läroverk eller som skaffat sig yrkesfärdighet i utlandet, som exempelvis boktryckare.

Dikterna kunde också sjungas och en del av dem trycktes. Tack vare de tryckta dikterna finns det mycket kunskap om omständigheter och personer på boktryckerierna i Sverige.

Tillfällesdikterna i Anna Peräläs bok berättar, ofta med glimten i ögat, om boktryckarnas liv, det gedigna hantverket och hela boktryckarbranschen. Foto: Janne Rentola

Vem skrev dikterna?

En del av dikterna till boktryckare och boktryckargesäller är anonyma eller skrivna under pseudonym. Bland dem finns till exempel universitets- och skollärare, stu-

denter, präster, förvaltningstjänstemän, yrkeskolleger, vänner och familjemedlemmar.

Några skribenter var yrkesmässiga diktare – av en person har jag hittat över trettio dikter till boktryckare och gesäller. Man kunde också beställa dikter av studenter som önskade tjäna några slantar.

I dikterna upptäckte jag biografiska uppgifter om boktryckarna som jag inte hade hittat i tidigare forskningslitteratur. Dikterna ger närmare och riktigare information om många boktryckare än den som funnits tidigare.

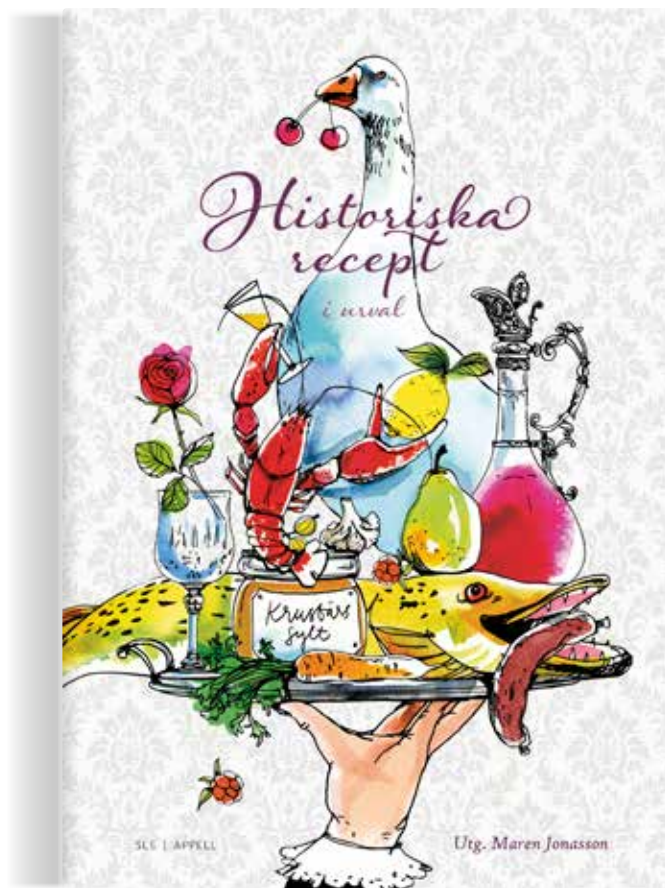
Hur blev du intresserad av ämnet?

Det började med ett projekt där jag forskade om typografin i skrifter tryckta i Finland 1642–1827. Jag blev bekant med en forskare i Lund som bad mig att delta i ett symposium med temat tillfällesdikter 2009. Det följdes sedan av ett annat symposium 2017.

Under det senare symposiet koncentrerade jag mig på persondikter till boktryckare och boktryckargesäller. Då blev jag mer intresserad av innehållet och började systematiskt leta efter nytt forskningsmaterial i olika bibliotek, men den visuella aspekten var fortfarande viktig. ●

Nytt ur SLS utgivning

HÖSTEN 2023

Historiska recept i urval

Utg. Maren Jonasson

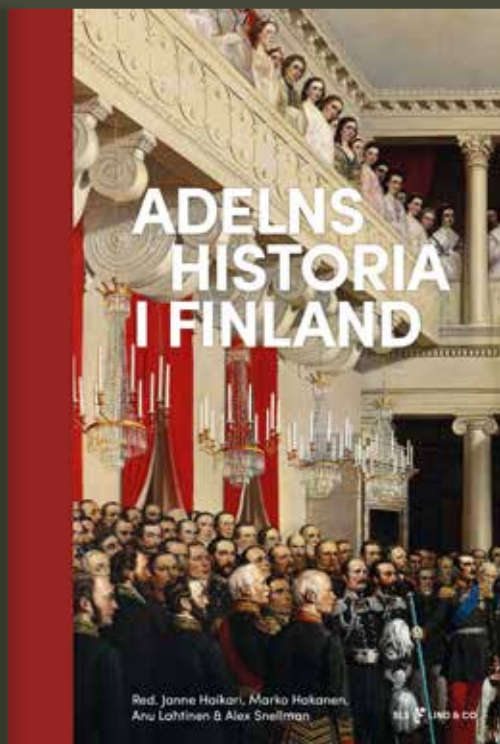
Historiska recept i urval tar dig på en kulinarisk smakresa flera hundra år bakåt i tiden. Varför tog man fyrtio ägg till en mandeltårta? Åt man faktiskt makaroner till middag? Och hur såg det påhittiga matfusket ut? Här kan hobbykocken hämta inspiration till att fördomsfritt experimentera med råvaror, kryddor och oväntade smakkombinationer.

Boken innehåller 111 recept, råd och huskurer ur sex receptsamlingar från adelssläkter och högre ståndshem i Sverige och Finland mellan 1720 och 1850. Recepten omfattar allt från inläggningar, puddingar, kakor och pastej till fisk och skaldjur, kött, rotfrukter och drycker. Huskurer och instruktioner för färgning och fläckborttagning ingår också.

Med inledning av Richard Tellström, docent i måltidskunskap.

127 s., inbunden, illustrerad, cirka 20 euro. ISBN: 978-951-583-595-6. Omslag och illustrationer: SaraMara. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

Adelns historia i Finland

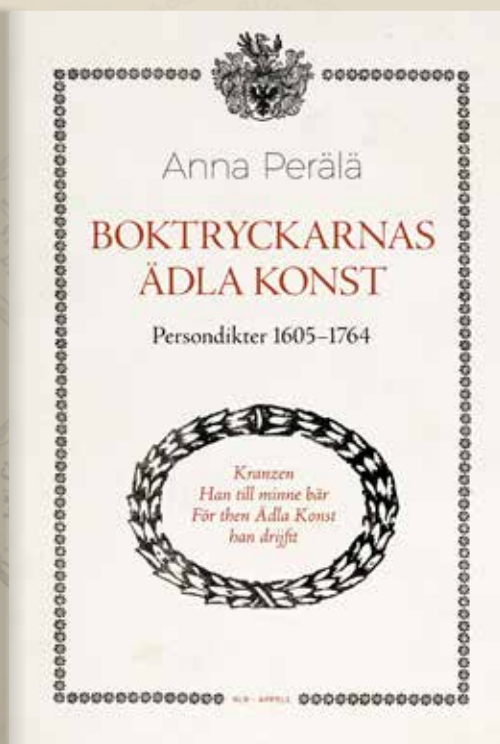
Red. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman

Adeln i Finland har befunnit sig i händelsernas centrum i åtskilliga århundraden. Som svenska rikets lojala försvarare och regentens högra hand ägnade de sig åt politiska spel och strategiskt planerade äktenskap, men också åt bildning, konst och socialt ansvar.

Hur såg vardagslivet ut på herrgårdarna? Boken skildrar ståndsmässig uppfostran, ritualer vid stora livshändelser och viktiga släktnätverk, men också byggnadskultur och konsumtion. Samtidigt ledde den överdådiga livsstilen ofta till ekonomiska bekymmer.

Bokens elva författare följer frälset och adeln i den östra riksdelen ända fram till 1919 när adlandet förbjöds i den nya republiken Finland.

443 s., inbunden, illustrerad, cirka pris 29 euro. ISBN: 978-951-583-594-9. Omslag: Maria Appelberg. Översättning: Mattias Huss. Utges i Sverige i samarbete med Lind & Co.

ANNA PERÄLÄ

Boktryckarnas ädla konst

Persondikter 1605-1764

I *Boktryckarnas ädla konst* presenterar bokhistorikern Anna Perälä 281 tillfällesdikter skrivna för boktryckarna och deras gesäller. Persondiktningen som genre blev omåttligt populär under den svenska stormaktstiden. Dikterna deklamerades på bröllop och begravningar, när någon firade sin namnsdag, fick sin magisterkrans eller avancerade inom sitt yrke.

Vad berättar tillfällesdikterna om boktryckarnas liv och det konstnärliga hantverket? Vem skrev dem och vem fick motta dem? Boken ger en fascinerande bild av boktryckarnas bransch. Uttrycket "den ädla boktryckarekonsten" förekommer ofta i dikterna och syftar på den kunskap, dygd och upplysning som boktryckarna förmedlade till läsarna. I boken ingår också ett stort antal bilder som visar betydelsen av typografi och dekorativa inslag.

256 s., inbunden, illustrerad, cirka pris 25 euro. ISBN: 978-951-583-592-5. Omslag: Antti Pokela. Översättning: Heidi Granqvist. Utges i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

Studentliv och riksdagstid 1788-1791

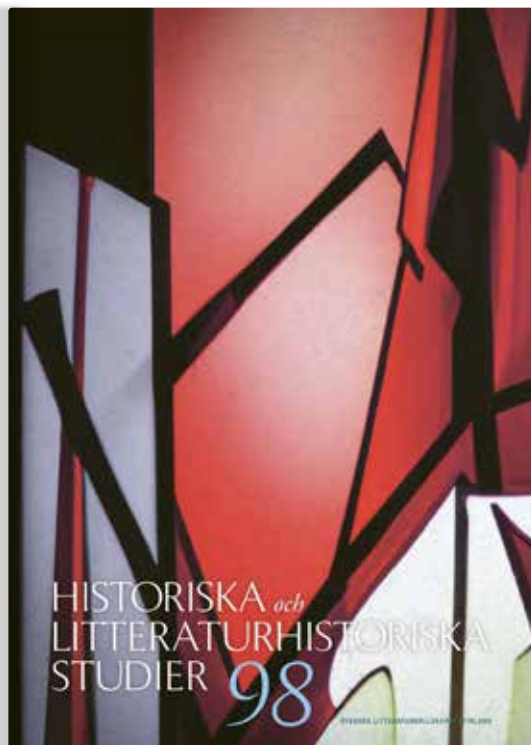
Brev av Anders Johan Lagus, Samuel Törner, Johan och Lovisa Lagus

Den unge studenten Anders Johan Lagus korrespondens ger nya inblickar i de akademiska studiernas vardag och ideal vid Uppsala universitet under Gustav III:s tid. I sina brev till föräldrarna Johan och Lovisa Lagus framhåller Anders Johan gärna sin flit och beläsenhet. Också Samuel Törner, Anders Johans informator, är mån om att föra fram sin elevs framgångar, även om han stundvis klagar på ynglingens slösaktiga leverne och bristande studieintresse.

I den Laguska familjekorrespondensen ingår också kyrkoherden Johan Lagus ögonvittnesskildringar från 1789 års riksdag där han deltog som representant för prästeståndet. I rapporterna hem till Idensalmi varvas riksdagens stora frågor och konflikter med vardagliga bekymmer och skvaller från huvudstaden.

Med inledning av historikern Rainer Knapas.

Omslag: Antti Pokela. Läs e-boken gratis på sls.fi.

Historiska och litteraturhistoriska studier 98

Red. Anna Biström & Jens Grandell

Fria och ofria ord är årets tema i en rad artiklar, essäer och översikter. Tidningscensur och -polemik i storfurstendömet Finland studeras med utgångspunkt i historien kring Alexander Armfelt respektive Michail Borodkin. Antifascismens olika sidor spåras i politisk satir och i en barnroman av Tove Jansson. Dessutom utforskas flerspråkigheten i Leo Ågrens inbördeskrigsskildring *Fädrens blod*, frihet och bundenhet i det bibliskt klingande språket hos Solveig von Schoultz samt muntlighet och minne utifrån J. L. Runebergs "Döbeln vid Jutas". I årsboken ingår även Sirpa Kähköns festtal från SLS årshögtid.

208 s., häftad, cirka 24 euro. ISBN: 978-951-583-593-2. Omslag: Antti Pokela. Läs e-boken gratis på hls.journal.fi.

SLS utgivning kan köpas i välsorterade bokhandlar och i Vetenskapsbokhandeln (tiedekirja.fi) i Helsingfors.

ZACHARIAS TOPELIUS

Noveller i urval

Utg. Anna Movall & Jörgen Scholz

Topelius noveller skildrar mörka familjehemligheter, förväxlingar och spöckerier, men också glada picknicker med punschdränkta studenter och hisnande färder där resenärerna jagas av vargar. Berättelserna innehåller ofta komiska och burleska inslag, i elegant samspel med detaljerade miljöskildringar och samtidskritik. Läsarna dras in i en fascinerande fiktiv värld, inramad av det dynamiska 1800-talet.

Topelius började sin karriär som redaktör för *Helsingfors Tidningar* som han lyckades göra omåttligt populär. Ett viktigt inslag var följetongerna. Topelius plockade upp teman och typer från europeisk romantik och planterade dem i en lokal kontext.

Bokens urval bygger på delutgåvan *Noveller och kortprosa* (utg. Anna Movall & Jörgen Scholz) som ingår i Zacharias Topelius Skrifter i 23 delar. Litteraturvetaren Yvonne Leffler står för inledningen.

Ca 230 s., inbunden, cirkapris 20 euro. Utkommer i januari.
ISBN: 978-951-583-607-6. Omslag: Kristin Lidström. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

ESKO VUORISJÄRVI

Makten, marknaden och presidenterna

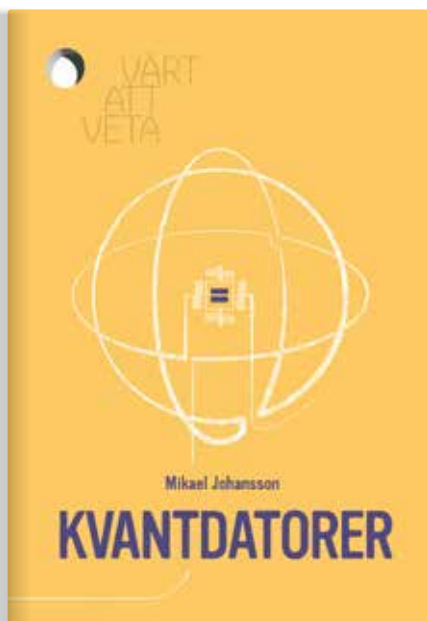
En biografi om J. O. Söderhjelm

Johan Otto Söderhjelm – presidenternas förtrogna, tongivande inom näringslivet och en skicklig förhandlare – var under flera årtionden spindeln i nätet inom finländsk politik. Som en färgstark person i maktens absoluta kärna väckte han också debatt.

Juristen Söderhjelm var Svenska folkpartiets riksdagsman i 17 år, justitieminister i sex regeringar och en ledargestalt inom skogs- och nickelindustrin. Han var en internationellt inriktad nordist som talade för att föra Finland mot väst i politiska och ekonomiska samarbeten. I boken åskådliggör Esko Vuorisjärvi Söderhjelmens unika balansgång mellan politikens och marknadskrafternas ibland helt motstridiga intressen under såväl krig som fred. Samtidigt ges nya perspektiv på nyckelhändelser under Finlands turbulenta 1900-tal.

Boken är en förkortad version av Esko Vuorisjärvis *J. O. Söderhjelm i värikäs elämä. Presidenttien salaperäinen luottomies* (Edita, 2019).

Ca 300 s., inbunden, illustrerad, cirkapris 28 euro. Utkommer i mars. ISBN: 978-951-583-603-8. Omslag: Anders Carpelan. Översättning: Tobias Pettersson. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

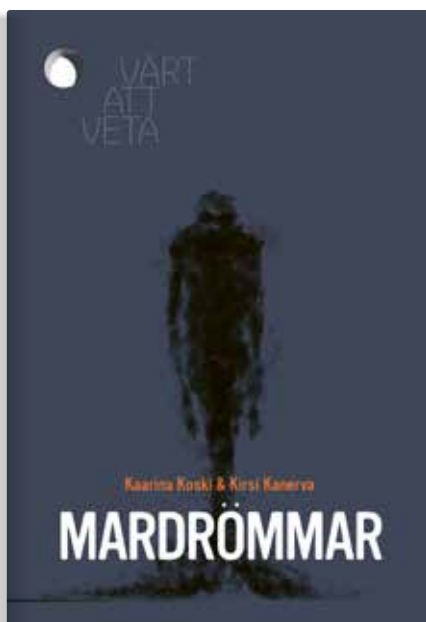
MIKAEL JOHANSSON

Kvantdatorer

Kvantdatorer – i framtiden kommer de att kunna utföra beräkningar som dagens snabbaste superdatorer inte är i närheten av. En kvalificerad gissning är att vårt dagliga liv och vår framtid kommer att ruskas om på ett mer genomgripande sätt än till exempel AI, artificiell intelligens, redan gjort.

I *Kvantdatorer* förklarar Mikael Johansson den revolutionerande kvantmekaniken och dess byggklossar. Genom att utnyttja de grundläggande fysikaliska lagarna kan de nya kvantdatorerna göra komplicerade uträkningar som avslöjar hur till exempel solceller och hjärnan fungerar. Han funderar också över de etiska aspekterna: Vad får man räkna? Vinner fördelarna över nackdelarna? Och med en näst intill oändlig datorkraft, vilka olösta gåtor kan vi tänka oss att äntligen få svar på och vilka frågor är för svåra till och med för kvantdatorer?

Ca 60 s., häftad, cirka 5 euro. Utkommer i april. ISBN: 978-951-583-605-2. Omslag: Antti Pokela. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag. E-boken utkommer gratis på sls.fi.

KAARINA KOSKI & KIRSI KANERVA

Mardrömmar

Mardrömmar – varifrån kommer de, och varför? Hur har de förklarats och tolkats under olika tider?

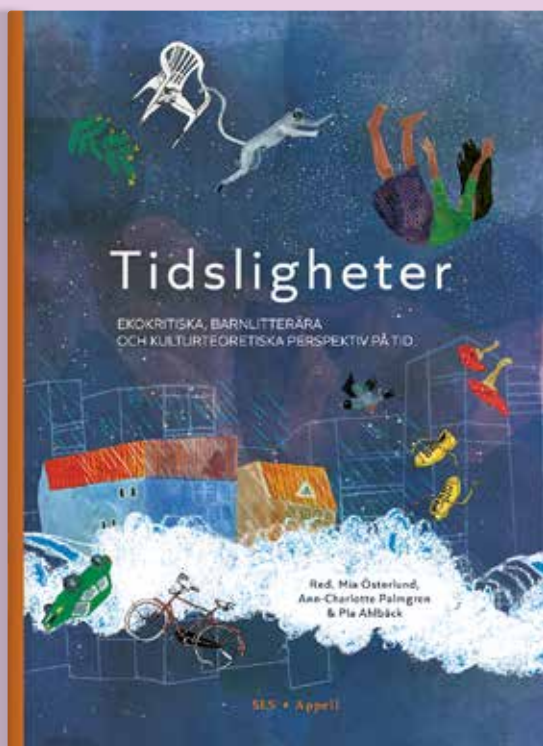
Deadline på jobbet, stress och skräckserier tar sig in i mångas nattsömn. Från antiken fram till i dag har man tänkt att mardrömmar är tecken på en ångestfylld kropp eller själ som vill göra sig hörd. De har också setts som varningar eller bestraffningar, som undermedvetna eller gudomliga budskap. Maran, det övernaturliga väsendet som särskilt förknippas med sömnparalys, gav sig enligt folktron på både människor och husdjur. I fiktionen har mardrömmar fått symbolisera övernaturliga fenomen i flera hundra år.

Författarna blickar bakåt ända till antiken och medeltiden men söker också svar på sina frågor i aktuell kulturforskning, psykologi och i personliga berättelser.

Ca 60 s., häftad, cirka 5 euro. Utkommer i april. ISBN: 978-951-583-606-9. Omslag: Antti Pokela. Översättning: Sofia Gustafsson. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag. E-boken utkommer gratis på sls.fi.

VÄRT
ATT
VETA

NY SERIE: VÄRT ATT VETA Vetenskap för nyfikna, kompakt och lättläst på 60 sidor. Värt att veta är en populärvetenskaplig bokserie där en eller två forskare tar sikte på ett tankeväckande tema i varje bok. Under 2024 ger vi ut fyra titlar, efter det utkommer två titlar om året.

Tidsligheter

Ekokritiska, barnlitterära och kulturteoretiska perspektiv på tid

Red. Mia Österlund, Ann-Charlotte Palmgren & Pia Ahlbäck

Barnlitteratur bryter med och mot samhällets tid. I antologin uppmärksammar tretton forskare från Finland och Sverige den mångfald tidsligheter som finns i bilderböcker och romaner om unga. Det handlar om ungas vänskap i smarttelefonernas tid, psykisk ohälsa som bromsar ett förväntat tidsflöde, hur tidsnormer utmanas i fantasy och vad som kännetecknar ungdomsromaner i en era av klimathot. Författarna visar hur bilderböcker utforskar mörker, ångslan och ovisshet, hur bilderbokspoesi arbetar med epifanier, mekaniska förvandlingsböcker omvandlar tid och försättsblad rymmer ett flöde av tidsligheter.

I de kulturteoretiska bidragen utforskas städning och bristen på tidsupplevelse, klimatfrågor och tidslighet i mem om Greta Thunberg samt hur tidslighet spelar in i litteraturundervisning. Antologin blottlägger hur vår tid definieras av klimatkrisen och avkräver oss nya sätt att avläsa tid.

Ca 310 s., häftad, illustrerad, cirkapris 25 euro. Utkommer i februari. ISBN: 978-951-583-604-5. Omslag: Jenny Lucander. Utkommer i Sverige i samarbete med Svenska barnboksinstitutet och Appell Förlag. E-boken utkommer gratis på sls.fi.

Runes in Finland

Kendra Willson (Ed.)

Only a handful of runic inscriptions have been found in the territory of present-day Finland. These are, however, varied in their age, geographical distribution, and the type of artefact on which they are carved. Some are imported, but others point to local runic literacy. Discussion of runes in Finland—or their lack—has been a recurring theme in discussion of Finnish pre-history, particularly the question of continuity in the Swedish-speaking population. The chapters in this volume consider Finland's runic inscriptions in relation to the archaeological record, runic practice elsewhere in the Nordic region, and their reception as part of cultural history. The book aims to synthesize information on Finland's runic inscriptions from the Viking Age to modern times and inspire further interest in Finland's runic tradition.

Approx. 280 pages, soft cover, list price 25 euros.
Publication month: April. ISBN: 978-951-583-608-3.
Book cover design: Antti Pokela. Published in Sweden in cooperation with Runrön and Appell Förlag.

Vardagens rum

Den tredelade bokserien ger inblickar i den svenskspråkiga befolkningens liv i Finland – hur människorna genom olika sätt att agera, känna och tänka skapat meningsfulla sammanhang och vardagliga rum. Bilden av den heterogena finlandssvenska kulturen fördjupas tack vare ett rikt traditionsvetenskapligt källmaterial där människor berättar om sitt 1900-tal med egen

röst. Volymerna har olika tyngdpunkter men genom hela serien löper trådar som behandlar hemmets betydelse och kulturella ordning, kommunikation och rörelse samt frågor om gemenskap och identitet.

Bokserien är resultatet av forskningsprojektet *Vardagens rum – svensk kultur i Finland under 1900-talet*.

Naturen och platserna

Vardagens föränderliga rum under 1900-talet 1

Red. Bo Lönnqvist, Anna-Maria Åström & Susanne Österlund-Pötzsch

Den första volymen i bokserien undersöker kontinuitet och förändring i synen på naturen och bruket av den. En tematik rör landsortsbefolkningens näringar och arbete. Vid sidan av gården, åkern och skogen lyfts förorten och småstaden fram som symboliskt viktiga miljöer. Andra teman fokuserar på rörelsen i tid och rum, som cyklandets tjusning, telefonins genomslag, migrationens följder och tågturens framväxt. Boken kartlägger hur vardagslivets praktiker över tid bildar mönster och utvecklingslinjer som så småningom omskapar våra kulturella miljöer.

Oca 420 s., inbunden, illustrerad, cirka 28 euro. Utkommer i juni. ISBN: 978-951-583-612-0. Omslag: Antti Pokela. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

Hushållet och tingen

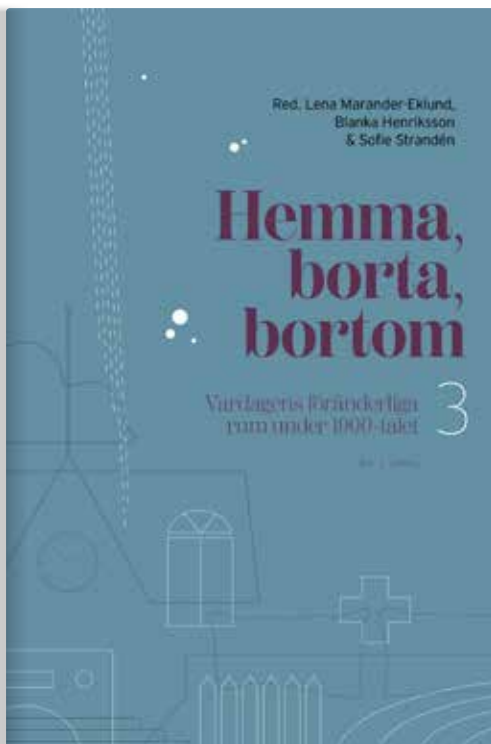
Vardagens föränderliga rum under 1900-talet 2

Red. Anna-Maria Åström

Seriens andra volym sätter fokus på det materiella i hem och hushåll i olika sociala miljöer, från bondesamhället till herrgården, trästaden och sommarstugan. Vardagen är uppbyggd kring användningen av olika föremål som med tiden förändras, återupptäcks och ersätts med nya. Också värderingar och normer tar fysisk form i artefakter och boendeformer som utgör vår materiella kultur. Vardagsföremålen präglades länge av självförsörjningen men med det expanderande konsumtionssamhället introducerades helt nya behov. I boken granskas uppfattningen om och förhållandet till arbete, förströelse, mat, inredning och kläder under det långa 1900-talet.

Oca 420 s., inbunden, illustrerad, cirka 28 euro. Utkommer i juni. ISBN: 978-951-583-613-7. Omslag: Antti Pokela. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

SLS utgivning kan köpas i väl sorterade bokhandlar och i Vetenskapsbokhandeln (tiedekirja.fi) i Helsingfors.

Hemma, borta, bortom

Vardagens föränderliga rum under 1900-talet 3

Red. Lena Marander-Eklund, Blanka Henriksson & Sofie Strandén

Här studeras den föränderliga vardagen ur ett rumsligt perspektiv där olika föreställningar och tankearenor möts. Det rumsliga begreppet "hemma" representerar det familjära och hemvana, medan det "borta" råder andra regler än i hemmet. När man rör sig "bortom" det välbekanta och trygga överträds fysiska och moraliska gränser. Boken tar bland annat upp praktiker kring tvätt, brödbak och huskurer, betydelsen av föreningsliv, idrott och samvaron på skolgården samt tankar om sällskapande, äktenskap, arbetslöshet och död. Även kroppslig och mental förflyttning över nations- och språkgränser och gränsöverskridningar i den sinnliga världen står i fokus.

Ca 420 s., inbunden, illustrerad, cirka 28 euro. Utkommer i juni. ISBN: 978-951-583-614-4. Omslag: Antti Pokela. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

JOHANNA ILMAKUNNAS

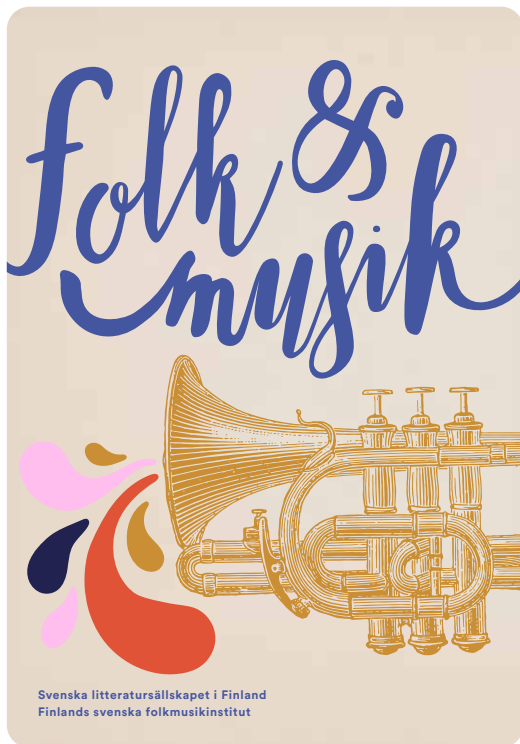
Flitiga och sysslolösa

Essäer om 1700-talets Europa

Betydelsen av arbete, val av livsstil, shopping i när och fjärran, handarbete som hobby och arbete, matupplevelser, familjeförhållanden och relationer över generationsgränserna – de fenomen som uppmärksammas i *Flitiga och sysslolösa* känns välbekanta från vår egen tid. Här träder 1700-talets Europa, och särskilt det svenska samhället, fram.

Flitiga och sysslolösa breddar synen på arbete och livsstil inom högreståndsfamiljer ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Korrespondens, dagböcker, räkenskaper liksom föremål, målningar och gravyrer är källor till hur människor upplevde vardagens sysslor – men också sysslöshet. Boken, som är rikt illustrerad, ger en bild av herrskapets liv under glädje och sorg, vardag och fest.

Ca 270 s., inbunden, illustrerad, cirka 28 euro. Utkommer i maj. ISBN: 978-951-583-609-0. Omslag: Kristin Lidström. Översättning: Sofia Gustafsson. Utkommer i Sverige i samarbete med Appell Förlag.

MUSIK

Folk och musik 2024

Red. Niklas Nyqvist

Årets nummer innehåller bland annat artiklar av Erik Nylander (Linköpings universitet), Albin R. Åhslund (Högskolan Dalarna), Liv Krøken (Nasjonalbiblioteket i Oslo) och Martin Nybacka (Åbo Akademi), som föreläste på webinarier Folkmusikforskningens mångfald. Webbinariet arrangerades av Finlands svenska folkmusikinstitut den 9 november 2023.

Omslag: Ulrika Öhman. Tidskriften utkommer gratis på fom. journal.fi i maj.

KLASSIKER I NYTRYCK

ZACHARIAS TOPELIUS

Fältskärens berättelser

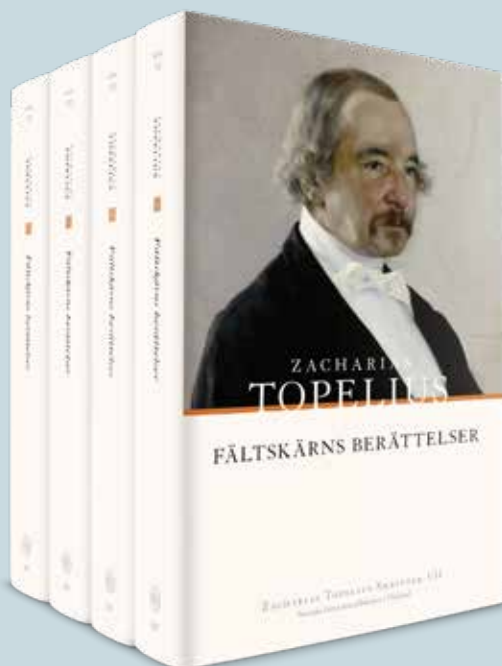
Utg. Sebastian Köhler, Anna Movall & Pia Forssell

Zacharias Topelius Skrifter VII

Topelius magnum opus *Fältskärens berättelser* var i hundra år den mest spridda och lästa historiska romanen i både Finland och Sverige. Den har format generationers uppfattning om Sveriges och Finlands händelserika gemensamma historia under 1600- och 1700-talet och kombinerar underhållning med lättillgänglig historisk kunskap. Romanen trycktes först som följetong 1851–1866 och i bokupplaga i fem delar 1853–1867. Varje del innehåller tre berättelser av fältskären Andreas Bäck för en krets intresserade lyssnare, såväl gamla som unga.

Utgåvan (från 2018) återger den första bokupplagan, komplett med ramberättelse samt social- och kulturhistoriska inslag, och ges ut i fyra band.

1771 s., inbunden, cirka pris 42 euro. ISBN: 978-951-583-435-5. Omslag: Antti Pokela. Läs e-boken gratis på sls.fi.

Res tillbaka i tiden

Upptäck vårt arkivmaterial på sls.finna.fi

Smeden Werner Thors
i smedjan i Koskeby,
Våren 1933. Foto: Erik
Hägglund. SLS/Erik
Hägglund's fotosamling

Prenumerera på SLS nyhetsbrev!

Vårt nyhetsbrev innehåller information om det senaste som pågår hos oss – från boknyheter till forskningsrön och pärlor ur SLS arkiv. Du kan prenumerera på nyhetsbrevet genom att fylla i ett formulär på sls.fi, eller skicka ett e-postmeddelande med rubriken "SLS nyhetsbrev" till nyhetsbrev@sls.fi.

Vill du bli medlem i SLS?

Du kan ansöka om medlemskap via sls.fi eller genom att skicka in en ansökan till adressen nedan. Som medlem får du SLS medlemstidning *Källan* och årsboken *Historiska och litteraturhistoriska studier* gratis samt 50 % rabatt på ett exemplar av varje bok i SLS skriftserie (om ej annat anges). Medlemsavgifter: årsmedlemmar 25 euro, ständigt medlemskap 800 euro.

Beställ *Källan* gratis!

SLS tidning *Källan* utkommer två gånger om året. Du kan beställa hem gratis exemplar av *Källan* eller prenumerera kostnadsfritt på tidningen. För beställningar, skriv till info@sls.fi eller ring 09 618 777.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

PB 158, 00171 Helsingfors
(besöksadress: Riddaregatan 5, Helsingfors)
Öppet vardagar 9.00–16.00

SLS I VASA

Handelsplanaden 23, 65100 Vasa
Öppet tisdag–torsdag 10.00–16.00

Tfn 09 618 777 (gemensam växel)
info@sls.fi sls.fi